ב"ה

הרהורי תורה

על ברכת התורה

ד' ענפים בג"ן פרקים

לברר שיטות הגר"א ושו"ע הרב
בהרהור, כתיבה, שמיעה וקריאה
גדרי גברא וחפצא לכיבוד חכם,
ת"ת באשה וקטן, ונוסחאות אשכנז וספרד

וגם ביאור עניני תורה, עבודה וגמילות חסדים:

'מנין מנין?'
חילוקי מקורות צירוף עשרה

'הדלקה כשירה בזר'
יישוב שיטת הרמב"ם

'איני דר אלא במקום תורה'
איך סירב ריב"ק להרביץ תורה?

בעזרת נותן התורה

ישראל אליעזר רובין

מלוקט מספר 'שם אבותי' - אלבני נ.י. תשס"ט

Pirkei Avos Institute

122 S. Main Ave • Albany NY 12208
rabbirubin@saratogachabad.com 518.423.4103

התוכן:

ענף א: אם מברך על הרהור תורה

א. קושיית הגר"א
ב. תירוצי האחרונים
ג. קושיות על הגר"א
ד. שיטת שו"ע הרב
ה. מברך רק כשמסוים ומזומן
ו. שיטת הגר"א
ז... בשמיעת האוזן'
ח. 'ישב בדד וידום'
ט. הרהור תורה למעליותא ולגריעותא

ענף ב: כתיבת דברי תורה

יו"ד. חילוק כתיבת ד"ת להרהור
יא. הרהור המסוים
יב ברכה"ת לפסק דין
יג. מעלת דיבור על מחשבה
יד. מעלת דיבור על כתיבה
טו. הרהור' שלא נתברר ונתלבן
טז.. 'תסתיים'
יז. שומע ד"ת מרדיו וקלטת, וקורא בספר
יח. דרגות ב'הרהור'

ענף ג: 'גברא' ו'חפצא' במצות ת"ת

יט. שיטת שועה"ר בחזרה ושינון
כ. 'תפיסא בך'
כא. גדר לימוד קטן
כב. בן חמש למקרא
כג. כיבוד ת"ח
כד. מצות ידיעת התורה
כד. מצות ידיעת התורה
כה. לשון 'תלמוד'
כו. 'חפצא' מיישב קושיות
כז. מחלוקת ר"י ורבנן במגילה
כח. חיוב טף בהקהל
כט. 'הבל תשב"ר'
ל. ברכה"ת לנשים

ענף ד: נוסח הברכות

לא. נוסחאות ברכה"ת
לב. הפועל או הנפעל
לג. ברכות תפילין
לד. ברכת נר חנוכה
לה. ברכת נר שבת
לו. נגד חושך הצדוקים
לז. קביעת מזוזה
לח. ברית מילה
לט. מצות יבום
מ. פדיון הבן מעשר שני
מא. עגלה ערופה
מב. טלית קטן וט"ג
מג. הפרשת חלה ותרו"מ
מד עירוב ומעקה
מה. נטילת ידים
מו. טבילת מצוה, כלים וגר
מז. נטילת לולב
מח. שחיטה וכיסוי הדם
מט. מקרא מגילה
נ. בדיקת חמץ
נא. אכילת מצה ומרור
נב ספירת העומר
נג. קידוש ה'
סיכום

Summary

Section I: (Chap.1-11) The Vilna Gaon questions Bais Yosef's ruling that 'thought' needs no Birkas Hatorah: Is not Hirhur a Mitzva? The Ba'al haTanya states that Hirhur Torah is a Mitzvah, but fleeting thought lacks the defining Bracha criteria.
Section II (12-21) This explains Bais Yosef's requiring a Bracha for defined Torah writing and reading. But for Ba'al haTanya, only verbal Torah retains lasting *"Cheftza"* memory, for which we honor a Torah scholar. Visual, auditory & kinesthetic learning.
Section III (22-37) Although lacking *"Gavra"* status, a woman, and a minor, do retain the Torah *"Cheftza'* effect in memory
Section IV: (38-53) Nusach 'L' vs. 'Al' in 20 exceptional brochos shows a consistent pattern depending if the Mitzva is primarily an active process verb, or a resulting product noun: *"**L**'haniach'* on Tefilin Shel Yad for the binding act, but ***'Al** Mitzvas'* for Shel Rosh passive resting. This Birchas Hatorah Gavra/Cheftza issue explains the Ashkenazic ***Laasok***: vs Sefardic ***Al Divrai** Torah."*

לעילוי נשמת הרה"ח ר' משה רובין ז"ל שו"ב ממאנטרעאל

This study of Torah Blessing on thought, talk, reading, writing & hearing is dedicated in loving memory of **Rabbi Moshe Rubin of Montreal** whose passionate Birchas Hatorah and davening continue to reverberate.

ענף א
אם מברך על הרהור תורה

א. קושיית הגר"א

ת"ר[1] 'מנין לברכת התורה לפני' שנא'[2] כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלקינו.

ופסק בשו"ע[3] 'ברכה"ת צריך ליזהר בה מאד, והמהרהר בד"ת א"צ לברך.' [4]

והקשה על זה הגר"א:

'צ"ע, דכאן מברך על המצוה, וכי ליכא מצוה בהרהור, והלא נאמר[5] 'והגית בו' ר"ל בלב, כמ"ש 'והגיון לבי.'

ואף שהגר"א[6] עצמו מביא מהרשב"א[7] לא לברך על שאין בו מעשה - זהו בשב ואל תעשה דהשמטת כספים, אבל הרהור ד"ת זהו דבר חיובי.

ובמלא הרועים[8] מחלק בין ההרהור בד"ת למצוה שבלב דביטול חמץ,[9] שחמץ 'ביטול **בעלמא** סגי'[10] 'מבטלו **בלבו** ודיו.'[11][12] שאף שבהפקר 'דברים שבלב אינן דברים,' בטול חמץ הוי רק הרגש פשוט שממאן בחמץ האסור,

אבל הרהור תורה מפורט באותיות המחשבה, כמ"ש בס' התניא:[13]

'המחשבה ג"כ בחי' אותיות כמו הדיבור, רק שהן רוחניות ודקות יותר. .למשל כשנופל איזו אהבה וחמדה בלבו, קודם שעולה מהלב אל המוח לחשוב ולהרהר אין בה בחי' אותיות עדיין, רק חפץ פשוט וחשיקה בלב. ואח"כ...עלתה מהלב למוח לחשוב ולהרהר'.

ולכן להגר"א[14] יברך אהרהור, שאינו רק הרגש, אלא מחשבה מסודרת.

ב. תירוצי האחרונים

גזירת הכתוב

השאגת אריה[15] מיישב שגם למ"ד הרהור כדיבור, לא יברך אהרהור 'דילפינן ברכה"ת מ'כי שם ה' **אקרא**,' רק **קריאה** ממש ולא הרהור.' [16]

וכן י"ל להב"י, שאף שהרהור מצוה, מברך רק 'כי שם ה' **אקרא**.'

אבל אם מקיים מצות ת"ת בהרהור, מהי הסברא לחלק, וכי 'גזירת הכתוב' היא? ולמה יגרע הרהור מדיבור?[17]

והרי[18] רק למ"ד ברכה"ת מה"ת לומדים מ'שם ה' אקרא,' אבל למ"ד ברכה"ת מדרבנן, 'אקרא' רק אסמכתא.[19]

וכן פרש"י:[20] 'כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר לישראל 'אני אברך ...כי שם ה' אקרא, אתם הבו גודל לאלהינו באמן', ש'אקרא' זהו[21] הברכה, ומנלן לברך רק על **דיבור**?

---

[1] ברכות כא.
[2] דברים לב, ג. ' על מה אבדה הארץ . . שלא ברכו בתורה תחלה' (נדרים פא).
[3] או"ח מז, ס"ד
[4] הגר"י אברמסקי פי' 'בלבי צפנתי אמרתך גו' (תהלים קיט) שלפני ברכה"ת הרהר דוד בלב, אבל כשאמר 'ברוך אתה ה' למדני חוקך' אז 'בשפתי ספרתי כל משפטי פיך'.
[5] יהושע א ח
[6] ציצית ריש ס"ח
[7] שו"ת סי' יח כלל ראשון
[8] ברכות כא. ומוכיח כן לרבינא דהרהור כדיבור, למה מברך ברכות ק"ש
[9] פרי מגדים
[10] פסחים ו.
[11] שם יא:
[12] ר"ן ריש פסחים
[13] סי' כא
[14] לאופן א' בשו"ת דבר אברהם
[15] סי' כד
[16] וכן במור וקציעה סי' מז
[17] וכן הקשה בדבר אברהם סי' טז אות כו, וציץ אליעזר ח"א ס"ו.
[18] רמב"ן (סה"מ הוספות למ"ע טו):'ברכה"ת לפניה מ"ע דאורייתא'. רשב"א (ברכות כא), מאירי (שם) והחינוך (תל). אבל להרמב"ם ברכה"ת דרבנן (שו"ת שאג"א כא).
[19] להצל"ח תלוי: אי הרהור כדיבור, אז ברכה"ת דרבנן וקרא אסמכתא, ואי לא כדיבור אז ברכה"ת מה"ת, והרי להגר"א (ס"ק א)ו הרהור לא כדיבור.
[20] ברכות שם. ספרי וילקוט שמעוני, ראה טוש"ע קכד ואבודרהם.
[21] למדו מזה שמשה בירך (וישראל ענו אמן) לפני שפתח בד"ת.

ארעי וקבע

ובשו"ת מור וקציעה[22] [23] תירץ שהרהור הוי רק ארעי.[24]

אבל הרי ת"ת אין לו שיעור,[25] ו'כל תיבה הוי מצוה לעצמה,'[26] ו'הלומד מחבירו אפילו אות א' צריך לנהוג בו כבוד',[27] ו'אל תאמר לכשאפנה אשנה'[28] (נגד שיטת שמאי 'עשה תורתך קבע'[29]) ללמוד גם בפנאי ארעי? ולמה יגרע ברכה"ת מברכה ראשונה דברכות הנהנין גם על כלשהו?

ללמוד וללמד

ושב יעקב[30] תירץ: 'מצוה ללמוד וללמד, והמהרהר אינו מלמד.'

אבל אם כן לא יברך המלחש בשפתיו ואינו משמיע לאזניו, או השומע, שאינו מלמד[31]? ולאידך, יברך הכותב, שמלמד?

ויש מתרץ, שאין נוסח ברכת '**דברי** תורה' מתאים להרהור.
אבל למה תיקנו לשון 'דברי', הרי נוסח הברכה זהו מהות המצוה?

ג. קושיות על הגר"א

וערוך השלחן[32] הקשה:

'הרבה מצינו בתנ"ך 'הגיון' בפה, כ'לשוני תהגה', 'פי צדיק יהגה' (תהלים לז), 'יהגו בגרונם' (שם קטו), וכשהכוונה ללב מפרש: 'הגיון לב.'[33]

ומסיק שלא לברך על הרהור. [34] [35] [36] [37]

והרי גם נוסח ברכה"ת מדגישה: 'דברי...**בפינו ובפיות** עמך'?

אבל לאידך גיסא, הרי הרהור תורה מצוה היא?[38]

ואדרבא, עיקר מצות ת"ת הוא **לידע הסוגיא וההלכה,**[39] וכשאינו מבין תושבע"פ לא יצא גם כשמדבר בקול רם,[40]

ובברכת ק"ש[41] לא נזכר דיבור,[42] רק: 'ותן **בליבנו בינה להבין ולהשכיל**'?

---

[23] בירושלמי (ברכות פ"ה): 'רי"א **הקורא** בספר לא במהרה משכח, רבי תנחומא אמר **הסובר** תלמודו לא במהרה משכח, ושניהם למדוה מ'פן תשכח את הדברים אשר ראו **עיניך**'.
[24] לחכמת שלמה (תקנד ס"ג) מותר להרהר ד"ת בט' באב דהוי ארעי.
[25] פאה פ"ב
[26] שנות אליהו (הארוך). אין ללמד א"ב בט"ב (שערי הלכה) ולא לפני ברה"ת (שטרנבוך)
[27] אבות פ"ו
[28] אבות פ"ב
[29] אבות פ"א
[30] סי' מט, הגרי"ד פניני הרב ע' כו, הדרום אלול תשנ"ה ע' צה. בסדור התניא סוף שער ק"ש ע' פז) 'תלה תנאי מצות ת"ת בדיבור, ממוצע ג"כ בין העצמות לזולתו הנפרד כו' וד"ל.'
[31] לקמן משערי תשובה
[32] מז ט
[33] תה' יט, טו. 'הגות לבי' (שם מט, ד) 'לב צדיק יהגה' (משלי טו, כח) 'יהגה לבם' (שם כד, ב).
[34] להעיר מ'השכים ונפל לו פסוק . .ה"ז נבואה קטנה' (ברכות נה.) פרש"י 'כשעומד ממטתו' (לא כ'שכם ויאמר רבון כל עולמים' אחר ברה"ש) שמסתמא זהו לפני ברה"ת, ואיך יכשילוהו שמים בברה"ת ש'צריך ליזהר בה מאד' (שו"ע מז) (אבל 'לתוך פיו' משמע דבור).
(ואין לדחות שהרהור זה כהנאה ע"כ שאין מברך (רמ"א רד ח), שהרי הגר"א (ס"ק כה) מצריך לברך. ולרמ"א ושוע"ר (טו) שלא יברך, זהו מפני שהנאנס אינו חפץ לאכול, וכאן חפץ נבואה זו, וע"כ שאין מברך על הרהור. ואין לדחות שאין תפלה גדר לימוד, שצריך לברך לפני סליחות (מו) 'אין חילוק אם יקרא דרך תחינה ובקשה' (שו"ת רמב"ם קד). ומ"ב מסתפק, וכ' שדיעבד יענה קדושה, ושמע ישראל עם הציבור לפני ברה"ת מפני כח הרבים. הרי שבלי 'כח הרבים' לא יתפלל בלי ברכה"ת (נ"מ לק"ש לפני ברכה"ת כשהזמן עובר). ולהגר"א שמברך אהרהור, האם מוכח מ'נפל פסוק' שמותר לומר פסוקי תפלה גם לכתחילה?
[35] כן קשה מ'ההוגה השם באותיותיו' 'לשון עגה' (סנהד' קא:), 'מנעו . . מן ההגיון' פרש"י 'אל תרגילום במקרא או שיחת הילדים' (וענף יוסף פי' 'הגיון' מחשבה). 'הגה מפיו' (איוב לז), 'כיונים הגה נהגה' (ישעי' נט, יא), 'יהגו בגרונם' (תהלים קטו).
[36] גם ק' ש'הגיון לב' רק ל' מליצי (כ'ויאמר בלבו' (בר' יז, יז). כמצוד"ד על 'תחשוב לשונך" (תהלים נב) שמחשב במוח, לא בלב. וכן 'ויאמר עשו בלבו' (שם כז מא), 'ויאמר המן בלבו' (אסתר ו, ו), 'כתבם על לוח לבך' (משלי ג, ג), ול' רש"י 'לבי אומר' (שמות כח, ד)
[37] 'הגיון לבי' ממוצע בין מח' לדבור (סה"מ תרס"ה ע' י) 'יאמר הגי' רמז לאותיות המח' (ד"ה חייב אינש תשי"ז הע' 15, תו"א).
[38] גרי"ע (שבת קיג.) מביא מהרי"ל שאבל לא יהרהר ד"ת, ורק 'דבר דבר' מתיר הרהור שבת ומוכיח שמהרהר כלומד מ'יעסוק בתורה שנא' אמרו בלבבכם' (ברכות ה.) וציין לרע"ב ותי"ט אי 'ישב וידום' דומם ממש, או קול דקה.
[39] רמב"ם ת"ת פ"א ה"ז, הת"ת לשועה"ר פ"א ה"ד. פ"ב ה"א וה"ג. ותמהו 'גמרא זמורתא תהא?' (שבת קיג.), הרי עיקר ענין ת"ת הוא לידע, לא לדבר ולפזמן..
[40] מ"א סי' נ, והת"ת שם הי"ג
[41] שברכת ק"ש פוטרת מברכה"ת, שו"ע שם ס"ז
[42] ס' חרדים מחלק המצות לאברי הגוף: לחשוב תורה **במוח,** ללמוד **בפה**. ורבינו יונה (אבות פ"ג) 'א' שיושב ומחשב בתורה שעל המחשבה יש שכר כעוסק בדבור'.

ד. שיטת שו"ע הרב

והנה א"א לפרש[43] [44] שלשועה"ר[45] אין הרהור מצוה, שהרי באותו סעיף[46] שמתיר להרהר מוסיף:[47] 'אעפ"כ אין להרהר בד"ת בעודו מושכב..אלא יקום ויעמוד או ישב באימה שנא' הכון לקראת אלקיך.'

הרי שהרהור ד"ת מצוה דבעי הכנה וכבוד.[48]

וז"ל בתניא:[49] 'וזאת מעלה יתירה גדולה ונפלאה לאין קץ.. במצות ידיעת התורה והשגתה- אפילו על מצות ת"ת שבדיבור.'[50]

וכ"כ בשו"ע[51] שהאנוס מלומר ק"ש בפה יהרהר: 'בשעה שאני יכול לדבר- אמרי האזינה[52].. ובשעה שא"י לדבר בינה הגיגי מחשבה.'[53] וכ"כ:[54] 'יזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו..אא"כ בשעת עיון,' שלשועה"ר[55] מקיים ת"ת בהרהור לעיון, שלא יגרע לימודו ע"י דיבורו.[56]

ה. מברך רק על המסוים ומזומן

שאין פטור הרהור מברכה"ת שחסר מצות ת"ת, אלא חוסר דין ברכה, שכדי לברך צריך דבר מוכן וממשי,[57] 'לא קודם שיתפוס הלחם,'[58] 'בירך ואח"כ הביאו האוכל מברך שנית'.[59] להמג"א[60] ' לכתחילה בעי ברכה סמוך[61] לאכילה והמצוה,[62] ולהלבוש[63] מעכב גם דיעבד, שאינו מכוין כראוי[64] אולי לא יביאו.[65] [66] [67] [68]

וכן לברכה"ת[69] צריך לימוד מסוים כמונח בקופסא,[70] ואין אדם שולט בהרהורו[71] ש'התעיף עיניך ואיננו.'[72] [73] [74]

---

[43] יביע אומר ח"ד ס"ח אות כא, מגדים יקרים ועוד.
[44] תניא (ל"ז) 'אף במצות ת"ת...הרהור לאו כדיבור ואינו י"ח עד שיוציא בשפתיו.' וכן נוסח 'על **דברי** תורה', '**דברי** תורתך **בפינו ובפי** צאצאינו **ובפי** כל עמך', גם בקבר '**שפתותיו מדוברות**' (יבמות צו).
[45] ח"ת פ"ב הי"ב
[46] הל' השכמת הבוקר
[47] פ"א ס"ו
[48] אבל יש לדחות שבא לעוררו שלא ימשיך להרהר במטה, אלא יזדרז לקום לעבודת ה'.
[49] תניא פ"ה, וכן בלקו"ת (מפתח ערך תורה). להעיר שבתניא פל"ו מפרש 'קורא בתורה' לשון 'קורא לחבירו' לבוא אצלו.
[50] להעיר שמו"ר הגר"פ הירשפרונג גאב"ד מאנטריאל הקשה, שבתניא פ"ה כ' שמחשבה עדיפה, ובפל"ז כ' שהמעשה עיקר. גם הק', שבתניא[50] משמע שהרהור כדיבור, שחושב ללמוד לשמה כאומר לשמה בגט.
[51] סי' סב ס"ג
[52] תהלים ה,ב
[53] וכן משמעות 'בהגיגי תבער אש, דברתי בלשוני' תהלים לט
[54] ח"ת פ"ב הי"ב
[55] 'כל שלומד בהרהור לבד **ואפשר** לו להוציא בשפתיו' משמע שמעיין שא"א להוציא בפיו י"ח (לא כק"ש (סב) שגם כשא"א להוציא בפיו לא י"ח ק"ש בהרהור).
[56] שא"א לעיין כשמוציא בפה: מהר"ל (דרך חיים) 'לא מצאתי לגוף טוב משתיקה: א"א שיפעלו אצל האדם ב' דברים מתחלפים, השכל והגוף. ולפיכך אם כח הדברי פועל, אין השכל היעוני פועל, ויבוא לידי טעות, לכך ראוי שישתוק ולא יפעל כח הדברי, ואז השכל יפעול". ז"ל הצ"צ (אוה"ת ויצא ע' תתלה): 'בקול ודיבור אא"א שיהי' הכשל וההתבוננות בשלימותם, שכדי להעמיק בשכל ע"י שתיקה שתיק רב כו', ומרע"ה היה כבד פה להיותו בחי' חכמה כו' וא"כ לירד בקול ודיבור צריך לעזוב מעט השכל והוא ירידה".
[57] וכ"מ מהמשבצות זהב סי' מז ס"ב.
[58] סי' קסז סעיף ג
[59] סי' רו סעיף ה
[60] קסז סק"ט מתוז"ר עובר (סוכה לט):- 'יברך אלולב קודם. דאחר שנטלו מדאגביה נפק ביה . . מיהו לא מסתבר כלל דהיאך יברך עליו והוא מונח בכלי, הרי אתפלין מברך משעת הנחה עד שעת קשירה (מנח' לה:) וכל שעה שאין המצוה מזומנת בידו לא מסתבר כלל לברך עליו'
[61] סעיף ה
[62] שועה"ר סי' רו ס"ט
[63] סי' רו ס"ה
[64] ידע המנין לפני ברכת ספה"ע ולא יסמוך על אחר אפי' מילה במילה (מ"ב עכ"פ לכתחלה)
[65] ירושלמי (ברכות פ"ו ה"א, בב"י) 'הך דנסיב עיגולא ומברך עלי' ולא אתי בידיה צריך לברוכי עלי' תנינות" (= אם בירך לפני שבא המאכל לידו יברך שנית כשאוחזו בידו).
[66] וכן בספירת העומר צריך לידע המספר לפני שיברך (ט"ז תפט ח)
[67] דברי נחמיה השלמות שועה"ר תרנא לסמוך ברכה למצוה שמא יקחנו אחר.
[68] שועה"ר
[69] לקו"ש חי"ד ע' 148 דן אי ברה"ת כברכת המצות או נהנין. תשו' והנהג' שטרנבוך (או"ח קנג) אי נמנה ברכה"ת לק' ברכות ביו"כ.
[70] זה מיושב רק להגר"א שיתכף ברכה"ת ללימוד, ואם הפסיק יברך שנית, אבל מה נעשה להב"י (מז ס"ט) שהפסיק אחר ברה"ת יצא (רק 'נכון' לא להפסיק)? ולכאו' לא יתאים עם ביאורינו שבברכה"נ אם בירך לפני שבא המאכל יברך שנית. וי"ל לפי ביאור הב"י, שדיעבד אם הפסיק יצא שלא הפסיק מחיוב ת"ת תמידי (שיש בזה ב' טעמים ואכ"מ) ועפ"ז י"ל דגם ברה"ת יברך רק על דבר **מסוים**, אף שילמוד משך זמן אחר הברכה. וגם היום שקבעו ברה"ת בסדר ברכות השחר (מג"א ס"ק יב) ולומד מיד אחר הברכה (שועה"ר מו א) עדיין ק' דלפ"ז יברך לפני הרהור, שכשיהרהר ויתעמק סו"ס יבין בבירור, ש'יגעת ומצאת תאמין'? י"ל שחסרון 'אינו מסוים' אינו רק שמא יאנס ולא יביאו, אלא דאינו יודע מתי, כמו שלא יברך על שינה בסוכה, אף שסו"ס ודאי יישן (שהנשבע שלא יישן כו') שאינו יודע מתי, וכן כאן, אבל לב"י שאין חשש הפסק ברה"ת, שחייב כל היום, יברך אהרהור? י"ל שאין חסרון הרהור רק שאינו לפניו, אלא חסרון איכותי, שחסר חפצא דתו', לקמן ענף ג
[71] הגרי"ע פי' שלכן אסרו רק דבור לא הרהור בשבת. רק יחידי סגולה כריב"ז לא הרהרו במבוי מטונף. וכן 'לא תחמוד' אסור רק גזל בפועל, ופטור בחמדת לב.

ו. שיטת הגר"א

ולביאורינו, הרי יפה הדבר לאומרו, ליחידי סגולה כהגר"א שהרהורו 'מיושר'[75] לברך, ו'סביביו נשערה מאד' כחוט השערה, כהקפדת ה' כשלא שלטה שרה[76] בהרהורה, ואותו חסיד[77] שלא שלט מלהרהר בשבת, ורבי זירא השתבח ש'לא הרהרתי במבואות המטונפות.'[78]

אבל לאו כל מוחא סביל דא, ותורה על הרוב תדבר, ש'אין לבם ברשותם להינצל מהרהור עבירה כל יום.' [79] [80]

ז. 'שמיעת האוזן'

ולכן השומע ד"ת יברך,[81] שהרי אז הרהורו מסוים, וכך היא דרכה של תורה (אף אי לא שייך שומע כעונה[82]) שהתלמיד ששותק לפני רבו, ו'חברים מקשיבים' אינם בטלים ממצות ת"ת.

ח. 'ישב, בדד, וידום'

וכדתנן:[83] 'אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה..הקב"ה קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום,' שותק כ'וידום אהרן.'

וקשה, הרי 'גריס בלחישא, בטשא ביה, אם ערוכה בכל משתמרת,'[84] 'חיים למוציאיהם בפה'[85]? - אלא[86] לעיון מקיים מצוה בהרהור, אבל לגירסא צריך שיוציא בפיו.[87]

ויובן דמוקי '**ישב** בדד' בלימוד, והרי לא למדו אז בישיבה..'ואתה.. **עמוד**'? -אלא הותר גם אז לפני ר"ג לישב ולעיין, ש'קשות מיושב.'[88]

ואיך 'בדד,' הרי 'חרב על הבדים, לומד בד חוטא?'[89] - שלעיון מותר.[90] [91]

---

[72] כעי"ז הקשו תוס' (ברכות יא ד"ה שכבר) לא לברך לישן בסוכה..ברכה לבטלה שאין בידו לישן כשירצה. ושלא לאפושי פלוגתא י"ל (שהכל מודים שצריך בידו לברך, רק) שהשינה לר"ת הוי כמוכן, שטופו לישן (ושוכב להשתדל לישון, כהגר"א).
[73] כעין הכלל לא לברך על מצות בלב. אין מברך על התפלה שהיא עבודה שבלב, גם כשתקנו כנה"ג נוסח, כהפמ"ג, שאין מברך על ביטול חמץ (כעל בדיקת חמץ) שעיקרו בלב אף שתיקנו נוסח 'כל חמירא'. וכן תשובה (קו' שו"ת מיכלא דאסוותא קלד) שמתודה י' פעמים סדר א"ב ביו"כ, שהעיקר הרגש הלב. אבל מפרש תרו"מ מברך גם לרא"ש שישנה במחשבה (לא כרש"י ותוס' שבדיבור) שעיקרה **ליתנו** לכהן (שו"ת רעק"א סס"ל).
ספוריצ"מ אינו מסוים, שיותר מאלף שנה (עד שקבעו נוסח הגדה) סח סיפור אישי שנתעורר משאלת בנו כאילו הוא יצא ממצרים, לא קורא נוסח קבוע בכבורים (ראה תי' הגדת רבינו)
[74] ומתאים לתניא ריש קונטרס אחרון: 'מ"ש בזוהר דהרהור לא עביד מידי . שיומשך לתתא. רק מחשבתו נשארה שם . . לא יי"ח. .להמשיך אורות עליונים למטה.' והרי 'ברכה' מלשון 'המבריך את הגפן' המשכה למטה', כמבואר בדא"ח, ראה העמק דבר על 'ברוך ה' (בראש' כז)
[75] 'ד"ת התעיף עיניך ואיננו, מיושרין הן אצל ר"מ' (מגילה יח.) 'פוטוגרפיק מעמארי' בלע"ז.
[76] רש"י בראשית יח, יג
[77] שבת קנ:
[78] מגילה כז: מרומי שדה, אבל ראה מהרש"א מהרשב"א.
[79] ב"ב קסד:
[80] ראה תניא פי"ב. ד"ה וישלח יהושע (סה"מ מלוקט ח"ב ע' רעז)
[81] שע"ת מז. גם סומך על שיוציא בפיו אמר"מ מהלק"ט (ר"י חאגיז(ח"ב קנט). להעיר: להלק"ט מברך אהרהור 'יוכי יושב כה"י ומעיין בהרהור לא מקרי עוסק בתורה') וע"ז בנה תשובתו ששומע יברך, ומסיק שגם למ"ד לא לברך אהרהור לא הפסיד כשמברך אשמיעת ד"ת. ושע"ת לא העתיק רוב תשובתו (מ"ב רמז ב'וכו') ואיך ציין שע"ת להלק"ט לב"י שהרהור א"צ?
[82] עי' ציוני שע"ת. ראה שד"ח מע' ר"ה אות ב סי"ט, משאת בנימין ס"ב. מ"א קלט ס"ק ד. ט"ז קמ"א ס"ק ג אי שייך שומע כעונה בסומא עולה לתורה. והצ"צ (או"ח לה ס"ז) דן אי הוי כעונה בלי מנין. שו"ת תורת חסד או"ח ח (והאם ע"ה עולה לתורה שאינו מבין לה"ק שאינו מהרהר, מצד שומע כעונה? וראה חילוק ט"ז סקמ"א).
הנה במקור הסוגיא (סוכה לח) קרא שפן את '**הדברים**', נוסח קבוע דתורה שבכתב (כולל מטבע שטבעו חכמים), אבל לא שקו"ט, 'שיחה' אישית 'שמועס' בל"א, בלי נוסח קבוע (שו"ת לב אברהם ח). וי"ל שלכן אין שומע כעונה בספה"ע (מג"א תפט, ח"י סק"ד לרשב"א) -שמשתנה יו ותלוי בספירתו דאתמול (ראה אור אברהם לפסח סי' י)ולכן שומע כעונה ב'נשימה אחת' דמגילה (צ"פ סוף ח"ג בהשמטות), ו'קול רם' דברכת כהנים (ביה"ל עה"ת סוף שמות), וי"א (מקבציאל גל' כט תשרי ס"ה) שאין שומע כעונה בסיפור יצי"מ, 'שחייב לראות כאילו **הוא** יצא ממצרים.'ואולי לכן 'כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח', שלא יסמכו על שומע כעונה. (וראה דיון הל' ליל הסדר על שועה"ר תעג סעיף כד).
ונחלקו רמב"ם וראב"ד אי שומע כעונה קבל נזירות, ענין פרטי. נחל איתן ט"ו ס"ב (יא) דן אי כעונה ב'ידינו לא שפכו' דעגלה ערופה, שאינו כעונה בידי 'לא אכלתי באוני.' וכן י"ל בידי דיו"כ, שעיקרו הרגש הלב פנימי. ושומע כעונה בתלמוד (ת"ת ספ"ב) רק אחר שנקבע בספר, לא רק שקו"ט. ויובן הגר"א (והירושלמי) שאין שומע כעונה בק"ש, שעיקרה קבעונ"ש, וכן תפלה עיקרה עבודה שבלב, רק אחר שהש"ץ מסדר תפלתו לעצמו כאיש פרטי, אז שומע כעונה בחזרת הש"ץ. וסר חשש אג"מ אי כעונה בהברת ספדד או אשכנז (ע"ד 'טקסט אי מייל' ששולח לאחר בלי קישוטים שלעצמו).
[83] אבות פ"ג מ"ב
[84] ערובין נג.
[85] תי"ט אבות פ"ד דייק 'א' יושב ועוסק בתורה', לא מוציא בדיבור - ש'**דברי** תורה' דוקא.
[86] יש לדחות שא"י"ז קיום מצוה, רק שכר, כנזהר מלהרהר במבוי מטונף (סב) נשכר כלומד.
[87] זהו ראי' (תניא לה) שמשנתינו במהרהר בתורה (ומוסיף גם דבור-מרישא: '**שנים** עוסקין').
[88] מגילה כא.
[89] ברכות סג:
[90] שאין תועלת בחבר כשחושב לעצמו. בספר חסידים (תתקמ"ח): 'יש מצליח בלימודו כשעוסק לבד יותר ממה שהי' לו חבר, לכן נאמר (משלי ה,יז) יהיו לך לבדך'. ומעם לועז (אבות) מביא מר"י בן עטייה שא"צ חבר כשיש לו ספרים. ורמב"ם (סנהדרין פ"ב) זוגות

ברוכים הבאים!

Welcome to Upstate NY!

Capital Chabad Serving

I-87 Northway & 90 Thruway **Travelers**

Minyan, Kosher & Mikvah Information

RabbiRubin@SaratogaChabad.com

518.423.4103 or 518. 52.MINFO

Daily Minyan in Albany:

6:40 am -CBAJ 380 Whitehall Rd. 12208

8 am - Shomray Torah 463 New Scotland Ave. 12208

***Saratoga Shabbos Minyan:* 518 526.0773**

Lake George Minyan in August*: *518- 522- THRU

Colonie Kosher Price Chopper 1892 Central Ave. - Northway exit 2W

'תפלה למשה' Roadway Service"

לע"נ הרה"ח ר' משה רובין שו"ב ז"ל ממאנטריאל

מב. חילוק טלית קטן וטלית גדול

ומצות ציצית שא"א בשליח,[388] מברך 'על מצות ציצית' בטלית קטן, שאין פעולת ההלבשה עיקר, אלא הנפעל, **שיהא לבוש** לזכור המצות, כקושיית האור זרוע[389] 'אמאי מברך להתעטף? הא אין חובה להתעטף.'[390]
ומדויק[391] שינוי לשון סידור הרב: בט"ק '**קודם לבישת** ט"ק יאמר', אבל בטלית גדול כתב: 'וקודם **שיתחיל** להתעטף יברך', שבט"ג 'הכון לקראת אלקיך'[392] גם פעולת העטיפה מצוה כדי הילוך ד' אמות.[393] [394] [395]

מג. הפרשת חלה ותרומות ומעשרות

וכן מברך 'להפריש חלה' (ותרו"מ) אף שאפשר בשליח, א"א בקטן.

מד. עירוב ומעקה

ו"על מצות עירוב", שקטן גובה ערובי חצרות.[396] והדתנן 'השולח ערוב תחומין ביד חש"ו . . אינו עירוב,'[397]" לתוס'[398] זה רק מחוסר נאמנות בלי חזקת עושה שליחותו.[399] אבל אין עצם השליחות חסרון.
וכן מברך 'על עשיית מעקה', שהרי גם אם עשאה קטן או נכרי פטור.

מה. נטילת ידים

ו'על נטילת ידים' שא"א בשליח,[400] זהו מפני שאינו מברך עובר לעשייתו, רק אחר הנטילה, שאז הוי הנפעל, וכתירוץ הגמרא לענין טבילת גר.

מו. טבילת מצוה, טבילת כלים וטבילת גר

ובטבילת כלי העיקר הוא הנפעל, שנטבל, ונפל כלי למקוה בלי דעת כשר. וגם קטן או נכרי[401] כשגדול רואהו מטביל כלי. ואדרבא, הטהרה לא חלה בשעת הפועל, אלא אחר שיעלה[402].
וכן אשה מברכת 'על הטבילה' אף שא"א בשליח, שהעיקר הנפעל שתיטהר, ו'נדה שנפלה למים עלתה לה טבילה.[403]' ורק בגר שצריך כוונה הקשו בגמ' למה 'על הטבילה', ד'גברא לא חזי'[404]

מז. נטילת לולב

ולולב שא"א בשליח והעיקר הפועל[405], צריך לברך 'על נטילת לולב'[406] כתירוץ הגמרא[407] שאינו עובר לעשייתו ד'מדאגבהה קני'.[408]

מח. שחיטה וכיסוי הדם

ומברך 'על השחיטה', שכשר בשליח, וגם מתעסק כשר,[409] וכן מברך 'על כסוי הדם', שהרי 'כסהו הרוח פטור.'[410]

---

[388] ד"מ או"ח ח אות ה: "המנהג לברך [על ט"ק] על מצות ציצית . . כי חששו כו'".
[389] ח"א סי' קמ
390 מנחות מא: שקו"ט בתוס' (יבמות צ) אי מצות ציצית בפעולת לבישה או אח"כ כשלבוש. לשאא"א (לב) תלוי אי לברך לפני הלבישה.
[391] העירני הר"ש שפלטר שי'
[392] מגדל עוז סוף ציצית ציין ל'מעיין מאניה' (ברכות ל: אבל רק ר"י נהג כן) פס' תוס' ברכות אות קסט. בלקט הקמח הדשא צ"א סק"ג די"ק מל' ב"י 'בשעת התפלה' שכשחגור אבנט כל היום יתיר ויקשור לפני התפלה. תניא פמ"א: '**בעטיפת** ציצית יכון כמ"ש בזהר'
[393] צ"צ לקוטים ע' 138 (814) מהגר"א שעיקר מעומד העטיפה. וי"א על ראשו כל התפלה. בילקוט יוסף רק מדת חסידות
[394] ל"ל ע"פ קבלה די פעולת העיטוף להמשיך אור סובב, ואח"כ הציצית ממשיכות האו"פ, אבל לא נשאר עטוף אח"כ. ראה הנחת הצ"צ סוף מאמר רבינו הזקן בהעלותך תקס"ז.
[395] אולי שלא יהיו שווות, כשינוי ברכת תש"ר, ויש מברכים רק על ט"ג (היום יום... יד סיון).
[396] ערובין לא:. רמב"ם ערובין פ"א הט"ז. או"ח שסו סי"י
[397] ערובין פ"ג מ"ב
[398] ד"ה כאן
[399] אבל לרש"י קטן לא אלים למקני, וגובה ערוב חצרות מצד דירה ולא קנין (כרבה, או"ח שסו סי"ג, מג"א סי' תט ס"ק טז ומחצה"ש). תוס' רע"א ערובין פ"ג.
[400] לביאורינו הי' אפשר דבעי מים כח גברא, כשר (רדים פ"א מ"ה) ו'טבל בלי דעת כשר' (חגיגה יט.), אבל הרי תקנו נה"י מפני סרך תרומה שצריך 'הוחזק לתרומה', וא"כ הי' לכהן לבדך 'ליטול ידים', אבל מברך 'על', שאינו עובר לעשייתו.
[401] ש"ך וט"ז סוף סי' קכ להפר"ח גם לכתחילה, וראה בית מאיר ודרכי תשובה שם.
[402] כס"מ (אבות הטומאות פ"ו הט"ז) אבל אבע"ז (חו"מ סי' עב) חולק, ומו"ר הגר"פ הירשפרונג דייק מתוד"ה וירד ויטבול ויעלה (שבת לה.).
[403] יו"ד סוף סקצ"ח, וברמ"א יש מחמירין לכתחלה, עיי"ש.
[404] בשאר טבילות כ' תוס' שי"א שמברך ואח"כ טובל, וי"א שלא חילקו.
[405] בכורי יעקב (הערל"נ) חוקר אי העיקר הנטילה, או די שיתחב חבירו הד"מ בידו, או כשאחז לולב לפני עלות השחר (ולפ"ז למה תירצה הגמ' 'מדאגבהה קני'?)
[406] לא כ'לישב בסוכה'
[407] פסחים ז:
[408] לכמה ראשונים תי' זה למסקנא. אף שנזהרין להפוך האתרוג, או לא לאחזו לפני הברכה.
[409] חולין יב: רמב"ם שחיטה פ"ב הי"א
[410] אבל לרמב"ם שמחלק מצוה לעצמו, מעושה לאחרים, מעקה לעצמו יברך 'לעשות' (ברכות פי"א ה"ח). וצ"ע למה שוחט לעצמו מברך 'על השחיטה' לרמב"ם.

מט. על מקרא מגילה

ולמה מברך 'על מקרא מגילה', הרי אי אפשר בשליח, וקטן פסול? זהו מפני שעיקר מצותה הוא השמיעה, הנפעל, לא 'מקרא' הפועל.[411]

נ. ביעור חמץ

ו'על ביעור חמץ', שגם קטן בודק,[412] ולרבנן העיקר הנפעל, גם ממילא.[413]

נא. אכילת מצה ומרור

ו'על אכילת[414] מצה' ו'על אכילת מרור' שאי אפשר בשליח? [415] [416] י"ל שאין ברכות מצה ומרור רק על רגע שאוכל (כבפסח שני), אלא על הנפעל, להמחיש סיפור יצי"מ, 'לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור . . **לפניך**'.[417] ויומתק לביאור הצ"פ [418] שבמקדש[419] מצה 'מכשירי פסח.'[420]

נב. ספירת העומר

ו'על ספירת העומר' דא"א בשליח?[421] ששם אין המכוון הפועל לספור היום שמתרחק מקרבן העומר, אלא העיקר הנפעל, שמתקרב למ"ת.[422]

נג. קידוש ה'

ולמה מברך 'על קידוש השם',[423] הרי זהו מצוה שבגופו שא"א בשליח? שעיקר קידוש השם הוא הנפעל, שעמד בנסיון, לא הפועל שנהרג, שהרי אברהם אבינו, חנני' מישאל ועזרי' קידשו שם שמים בלי שנהרגו.
אבל שו"ת ממעמקים[424] מביא שמברך 'לקדש שמו ברבים.' וי"ל שהעיקר הפועל כשמוסר עצמו[425] ליהרג, ואתם הדבקים בה"א חיים כולכם היום.

סיכום 'גברא' ו'חפצא' במצות ת"ת

והנה ארז"ל: 'תני מיניה מ' זמנין עד דדמי כמאן דמנח בכיסי" (מגילה ז), שהברכה חל על דבר השלם ומסוים, דמכרזי 'אשרי שבא לכאן תלמודו בידו', אבל ההרהור 'התעיף עינך . . ואיננו', וביארנו חילוק נוסח אשכנז וספרד, ש'לעסוק על ה'פועל,' ו'על ד"ת' על ה'נפעל', כחילוק תש"י וש"ר.

א. נוסח ספרד 'על דברי תורה' על חפצא דידיעת תורה שזוכר, הנפעל המסובב מלימודו, ומכבד חכם מפני התורה שבו.

ב. נוסח אשכנז מברך 'לעסוק' -על 'הגברא' דקביעת זמן ת"ת בכל יום; ואף שאשה פטורה מלקבוע זמן ללמוד, הרי היא מצווה לזכור מצוותיה, שאין 'ולא בנותיכם' מפקיען ממצות ידיעה, כהגר"ח.

ואף שחינוך שאר מצות דרבנן, - הרי חינוך לימוד מה"ת, ולכן עונה אמן לברכה"ת דקטן, והוי סעודת מצוה כשמסיים מסכת, שזכרונו חפצא.

אבל הרהור לבד רק 'לעסוק' בלי רושם קבוע במוחו עד שיוציא בפיו, ולכן לב"י ושועה"ר לא יברך מהרהר 'על דברי תורה.'

ויהי רצון דליהוי כדין וכדין, בקיום היעוד: 'לא יהיה **עסק** (פועל והתעסקות) כל העולם אלא לדעת את ה' ...כי **מלאה הארץ דעה** (-חפצא כמונח בקופסא) את ה' כמים לים מכסים.'

---

[411] 'על מקרא', לא 'לשמוע מגילה' כ'לשמוע קול שופר', שלבד חיוב שמיעה (גם נשים) קריאתה פרסום נס ("א שלא השמיע לאזנו יצא. או"ח ח"א ברכת המוציא קלט, משנה הלכו' ט"ז קלד מס' המנהיג) 'לקרוא הלל' ששומע מצוה לענות ראשי פרקים כ'הודו' (ר"ן,טור תכב)
[412] פסחים ד:
[413] בהסבר הגר"ח (רמב"ם חו"מ) וחלקת יואב (כ) שלר"י 'אין ביעור חמץ אלא שריפה,' אבל לרבנן 'מפרר וזורה לרוח או מטיל לים' (פסחים כח).
[414] רמב"ם חו"מ פ"ח ה"ח
[415] חק יעקב (ריש תלב) תי' כל' הכתוב 'על מצות ומרורים', אבל למה 'על אכילת פסח'? ומגדול עז תי' שא' הי' מברך 'על' להוציא חבורת הפסח, תי' הצ"פ דאין שוחטין פסח על היחיד משמע כהמגדל עוז). אבל ק', שהיום כ"א מברך לעצמו? אבג"ז ושפ"א תי' שיהא נאכל (נפעל) בחצות מתאים לבאורינו.
[416] אכן למאירי וראב"ד ברכו' פ"א הט"ו 'לאכול מצה', ראה שו"ת מכתם לדוד יא.
[417] תלוי אם מדגיש 'בשעת' קיום, או 'לפניך' (ס' אגורה באהליך יט ע' ס)
[418] ראה זכר יצחק להגאון מפוניבז
[419] לרמב"ם, אבל במכילתא, וגמ' (פסחים צו.) ב'ערל, בו . . אבל אוכל במצה ומרור'.
[420] פסחים צ.
[421] המאירי תי' מפני שסופר אחר קצירת והקרבת העומר, אבל ק', שהרי ספירה מצוה בפ"ע
[422] הטעם שמונים לעומר בס' החינוך
[423] שדי חמד מערכת ברכות כ"ב, ריקנטי.
[424] להגאון הרב אפרים אשרי שהי' נופש בקיץ ושוחח עמנו בד"ת בעיר סאראטאגא.
[425] נ"מ אם הנאנס נמנה במנין עשרה, וראה עינים למשפט (סנהדרין עד).

וא"כ 'אפילו אחד' אינו דרגא פחותה, אלא שבח 'בדד עין יעקב' שמעיין,[92] כ'מרכבה ביחיד.. אם היה חכם ומבין מדעתו.'[93]

ט. הרהורי תורה למעליותא ולגריעותא

ויש לפרש[94] מילת 'והגית'[95] שלא תסתור ל'תורת ה' **בפיך**' באותו פסוק, ש'והגית' היינו הרהור (מסודר) הראוי לדיבור.[96]

וכדי ללמוד בדרך המוביל, עת לדבר, ועת לחשות מלדבר. שכשמעיין, יתעמק לחשוב (אף שמפני זה לא יברך[97]). אבל לגרסא[98] יוציא בפיו.[99]

הרי שלא יברך על הרהור בשני אופנים אלו:

א) למעליותא: לעיון מוטב שיתעמק,[100] ולא יפסיק להוציא בפיו (דהוי כ'ביטול תורה'). אבל לא יברך, שעדיין אינו דבר המסוים.

ב) לגריעותא: גם בגרסא[101] דמסוים, לא יברך כשמהרהר, רק יוציא בפה[102]

ענף ב: כתיבת ושמיעת דברי תורה

י. חילוק כתיבה מהרהור

ולבאר שלימות ת"ת ע"י דיבור, נעיין במה שהקשו[103] על הב"י ש'הכותב ד"ת צריך לברך,' והרי הכותב רק מהרהר?

וערוך השלחן תירץ: 'כתיבה כמלמד תורה לרבים ש..אלמלי כתיבה נשתכחה תורה ..חייב לברך, כנלע"ד עיקר לדינא.'

אבל קשה, שממשיך שם: 'פשוט דרק כותב דרך לימודו, אבל סופר המעתיק א"צ לברך שאינו לימוד.'

היינו שה'בחור הזעצער' פטור מברכת התורה.

אבל מצד הפצת תורה, הרי מעתיקי ספרים הם 'מצדיקי ומזכי הרבים?'[104]

ויצטרך גם המדפיס לברך לפני שמפעיל את מכונות הדפוס ומכונות הכריכה, וגם המביא את משלוחי הספרים והקונטרסים לבית הדואר?

והחיי אדם[105] תירץ שהכותב מברך, שלא ימלט שיוציא בפיו כשכותב[106].

אבל קשה, שבברכות הנהנין והמצוות[107] לא יצא גם דיעבד אם אין החפץ והמאכל לפניו,[108] ואיך יברך על פליטת פה בלי דעת[109]?

והמשנה ברורה מביא מהלבוש: 'הכותב מברך, דעביד מעשה'. אבל קשה, שא"צ לברך ברכה"ת לפני עשיית מצוה, ואין כתיבת ד"ת לימוד, אלא שייכת למצות 'כתבו לכם את השירה הזאת'?

לישא וליתן לפני גמר דין, מוסיף: 'או עם עצמו בביתו.'
[91] אף שמשנת 'אפילו א" בשעת הסכנהב, כ'בסכנה מניחה ודיו' (שבת כא.), והפסוק באיכה בחורבן, שרחב"מ מהרוגי מלכות כשאסרו ללמוד רבים (ע"ז יט.).
[92] דברים לג,כח
[93] חגיגה יד:
[94] מגדנות אליעזר ושו"ת דמשק אליעזר
[95] יהושע א, ח
[96] כתירוץ ר"ת בהגדת עדות בכתב (כתובות כ:).
[97] מהרש"א (גיטין ס) 'ראשונים שהי' לבם רחב מני ים לא ניתן ליכתב כדי שיחזור על תלמודו ומשנתו תמיד ויהיו סדורים לו תמיד ללמוד, אבל אחר שנתמעטו הלבבות, וא"א לזכרו ע"י הליימוד ומשתכח בע"פ, אדרבא עת לעשות לה' הפרו תורתך להביא לידי מעשה.'
[98] ש'לפתדם ... **לדבר' ו'והגית'** אינם מצות נפרדות אלא א) למגרס ב) ולעיון.
[100] 'הרהור' המעולה עיון 'להבין דבר מתוך דבר', חוזר משנה או גמ' כצורתם ע"פ בלי פיו, לא קיים ת"ת כראוי.
[101] צריך שניהם כענין 'אין עושה ס"ת ארכו יתר על הקיפו ולא הקיפו יתר על ארכו' (ב"ב יד)
[102] 'מצות קריאה ומצות עיון ב' מצות ... ועיקר מצות הקריאה במקרא ומשנה, אבל בתלמוד רק מצות עיון (אדמהמ"צ שע"ת ח"א לט,ב.).
[103] ט"ז סק"ב מ"א סק"א. ביאורי הגר"א ועוד
[104] כתובות נ.
[105] כלל ט סעיף יא. מ"ב מז סק"ד
[106] כעין 'קורא להגיה' (ר"ה כז:), שדרך המגיה לקרוא בקול.
[107] לכאו' ק' על ערוה"ש מראיית הגמ' (גיטין ו) ששליח אומר בפ"נ בא אפי' שמע קן קולמוסא מ'הוא בבית וסופר בעלייה-הא לא חזי לי'? אולי שמע קול הסופר, שלא ימלט שיקרא? אוי"ל שלב"י (אה"ע קמ) די שמיעת קול קולמוס דשורה ראשונה, שאם אמר שליח בפ"נ חצי ובפני נתחם כולו פסול. ופריך 'אילימא חציו ראשון האמר ר"א אפי' לא כתב אלא שיטה א' פרש"': שיטה ראשונה שבו שם האיש והאשה והזמן' (לא כתו' כל שיטה) שוב א"צ,' ואולי לא יבטא שמו ושמה דשיטה ראשונה. ואולי אומר בפ"נ רק כשאירע ששמע מלים ראשונות.
[108] רו סעי' ד' וה'
[109] לט"ז מז סק"ב 'יוציא מפיו **ודאי** . . להנצל מברכה לבטלה'.

יא. הרהור המסוים

ולהנ"ל שחסרון הרהור הוא שאינו מסוים לברכה,[110] הרי הכותב, הרהורו מסודר,[111] ש'האדם אין לו לדרוש . . עד שיחזור . . פעם וב' וג' וד'. **ומה שיחוק בידו ויכתבהו על ספר ראוי שיחזירהו אלף פעמים אילו יתכן**'.[112]

ומיושב גם קושיית הפמ"ג, דאי כתיבה כדיבור, יכתוב את הברכה? שכתיבת הלימוד זהו רק הוכחה שהרהורו מסודר.

יב. ברכה"ת לפני פסק דין

אבל א"צ ברכה"ת לפני פסק הדין[113] אף שההרהורו מסוים, שאמירת[114] 'איש פלוני אתה זכאי - חייב' מסכמת הדו"ד בנקודה א'[115] כהרהור לעשות מצוה שא"צ ברכה"ת,[116] משא"כ הכותב כל תיבה לעצמה.

ולהגר"א[117] יברך אהרהור פס"ד,[118] וגם כאן יפה הדבר לאומרו[119] כמבואר ענין[120] 'ישנה לתלמידו בלשון קצרה,'[121] שהגר"א ראה כל עומק השכל גם בלשון קצרה,[122] אבל תלמיד רואה רק מילות הפס"ד, שאינו לימוד.

יג. מעלת הדיבור

אבל לט"ז,[123] שועה"ר ומ"ב שהכותב לא יברך,[124] קשה, דה"ז מסוים?[125] [126]

וי"ל שהדיבור אינו רק להשמיע זולתו, אלא מוכרח גם לעצמו שה'קול מעורר הכוונה'[127] ו'מדי דברי בו זכור אזכרנו... המו מעי לו.'[128]

ש'אותיות הדיבור מכריחים כח המשכיל לגלות מה שא"א מצ"ע... הלומד במחשבה מתעורר קו' חזקות שא"י לתרצם, וכשלומד בדבור מתיישב.'[129]

שמצוה לידע[130] 'שיהו שנונים בפיך, שאם ישאלך אדם **אל תגמגם**'[131] אלא 'אמור לחכמה אחותי . . **ברורה** לך,' ואין הדיבור[132] רק שלא ישכח להבא[133] (שגם 'קורא בלחש משכח'[134]), אלא מועיל גם עכשיו לעורר כוונתו ולהרחיב ידיעתו, וגם מכניסו לקיום.[135]

---

[110] צ"פ מוכיח שכתיבה כדיבור מ'בפה ולא עשו, והוא באגרת עשה' (סנה' מט.). ויש לתלות בשיטות 'אמירה נע"מה כתיבה יהיבה', א"ד למפרע 'יהיבה כתיבה כו' (שבת קה.). להעיר ממחלוקת: 'מפני מה . רי"א מפני שכותב בה, רע"א שמראה בה טעמי תורה' (ברכות סב.).
[111] כעין שאף ש'בלב אינם דברים', הוי דברים כשמחשבתו ניכרת ממעשיו (תוס' קדו' נ.). אבל יש לחלק, שבקנין הוי 'דברים' שתועיל כוונתו בלב כתנאי, אבל בברה"ת כתיבתו מוכיחה שההרהורו מסודר וראוי לברך. שו"ר כעי"ז בס' שער טהר (ולק) ה.
[112] רמב"ם אגרת השמד. ה' דבר למשה ד' פעמים (ב"ר כד) או"ח קלט, שערי אפרים ג ס"ח.
[113] סמ"ז ס"ד על המחבר שמהרהר בד"ת א"צ לברך.
[114] להפריש מאיסור במקום מטונף אינו לימוד אלא מעשה (קרית ספר ק"ש).
[115] אין ראי' מלכבד מלמדו אות א' (אבות ו) שדבר מתוך דבר 'ב' דברים' כק"ו מאחיתופל.
[116] מ"ב שם העושה מצוה א"צ לברך אף שמהרהר.
[117] גי' מ"ב שם
[118] הגר"א ציין על רמ"א (שם ס"ד) 'ה"ה - דא"צ ברכה"ת לפסוק בלי נתינת טעם'- לר"ן ע"ז מד: (יט:) ש'מותר להשיב או"ה במרחץ ש...**אינו אלא כהרהור**,' ומסיים 'כ"מ שמותר להרהר מותר להשיב אסור אם מותר'.
[119] ביאורי הגר"א סק"ג וסק"י
[120] וידעת תרנ"ז
[121] פסחים ג:
[122] להגר"א שמבבד אהרהור, שמסוים, אולי יברך כותב שהרהורו מסוים?
[123] מז ב, מ"א שם סק"א
[124] לחוי"א ט:ז 'מדאיצטריך למעט עדות מפי כתבם ש"מ כתיבה כדיבור', אבל לשו"ת שב יעקב (ח"א מט) 'לאו ראיה, דברים מיעוט 'מפיהם' הו"א בעדות מהני כתב דרק גלוי מלתא שכן הי', ומה לנו להודע בהגדה או כתיבה, לכך גזה"כ מפיהם לא מפי כתבם, אבל בעלמא גם מסברא אין כתיבה כדיבור'. לט"ז (מז ב) כיון דגלי קרא דכותב לא כדיבור איך נברך עלי'
[125] שו"ת שב יעקב מחלק שכתיבה כדיבור רק בת"ת, שמאפשרת ללמד. אבל בדברי יששכר מוכיח נגדו מ'אלם לא ממר' (חגי' ג.), יכול ללמד בכתיבה. חכ"ש ומור וקציעה הוכיחו מעלת כתיבה מ'כותבה מגיהה ודורשה' (ברכות טו.). שיוצא רק 'אם כוון לבו לקרות,' והקשו 'הא קא קרי'? ותי' 'בקורא להגיה' (ר"ה כח.). ועי' יביע אומר (ח"ד ח).
[126] אדרבא, כתיבה עדיף, שגם כש'צללת במים אדירים העלית חרס' (ב"ק צא.). שיערערו על ד"ת שטוב בעיניו, 'שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי' (ברכ' כח.), ור"א התפלל 'יה"ר דאימא מלתא דתתקבל' (ביצה לד.) 'שנים . מתוך מו"מ בד"ת יבואו ברוב על האמת, שניתן ליכתב... בס' זכרונות לפניו ית', אבל א' אפשר יטעה ולא ניתן ליכתב' (מהרש"א ברכות ו.)
[127] או"ח קא
[128] ירמיה לא
[129] ד"ה 'יועתה יגדל נא כח . . כאשר דברת', סה"מ מלוקט ח"ג ע' קצה
[130] ת"ת פ"ב ה"ג
[131] ת"ת פ"א ה"ו
[132] 'תרי אלמי נידי ראשייהו ומרחשי בשפתייהו' (חגיגה ג.). לקיים 'כל עצמותי תאמרנה' 'ערוכה בכל אבריהם'.
[133] עיין ערוה"ש שם.
[134] ת"ת פ"ג הי"ב. למהרש"א (סנהד' כו) יי"ח מצות ת"ת בהרהור אלא שמשכח.
[135] תניא סוף פל"ו.

והפני יהושע חידש:[136] 'למסקנא, בד"ת צריך להשמיע לאזנו **אפי' דיעבד'**.

ויובן מעלת 'שמיעת האוזן' בקנין תורה,[137] שלכאורה פשיטא, איך למדו בלי שמיעה מתחילה כש'דברים שבע"פ א"א רשאי לכותבן'?

אלא[138] 'שמיעת האוזן' קמ"ל שלא די בשפתיו,[139] עד שישמיע לאזנו.[140]

ולקמן ענף ג' נבאר עוד שיטת שועה"ר ב'חפצא דתורה' רק דיבור וזכירה.

יד. מעלת דיבור על כתיבה

ואף שלכאורה, למה יגרע מעשה הכתיבה שרישומו ניכר, מעקימת שפתיו (שנחלקו אי הוי מעשה)?

וי"ל שמעלת ת"ת שמקשרת המחשבה ישר לדיבור, ומתחילה 'דברים שבע"פ א"א רשאי לכותבן' (ורבינו הקדוש התיר רק כש'עת לעשות לה') שרק הדיבור מרחיב את השכל, 'חיים למוציאיהם בפה' להתאחד עם המחשבה, יותר מכח המעשה, שנפרד לעצמו.[141]

וכמ"ש בתניא:[142] 'כל מה שמדבר בכח גדול יותר, מכניס ומלביש יותר כחות מנפש החיונית בדיבורים אלו, וז"ש הכתוב כל עצמותי תאמרנה...ואם לא אינה משתמרת, כי השכחה היא מקליפת הגוף...'

וגרע ביטוי ההרגש בכתיבה, ש'נפשו יצאה בדברו,' אבל 'תווני דליבא לא כתבי אינשי,'[143] ורק הקב"ה 'אנכי–אנא נפשי כתבית יהבית.'[144]

ובהקדמת ספר התניא מתנצל שכותב עצות בעבודת ה' בלי לדבר פנים אל פנים, שאינו דומה שמיעת דיבור מפי רבו[145] לקריאה בכתב.

סיכום: חסרון הרהור שאינו מסוים, והכתיבה אינה מוסיפה הבנה.

טו. 'הרהור' שלא נתברר

ויש לדייק[146] לשון 'הכותב **ב**דברי תורה' (לא 'ד"ת' בלי ב"ת), שהכוונה ללומד 'דרך אפשר'[147] שעדיין הדבר צריך עיון.[148]

וא"כ יש לעיין ממתי הוי חידוש כ'תורה' ראוי לברכה,

שבסוגיית הגמרא דנו אם גם תלמוד ומדר,[149] צריכין ברכה"ת. אבל להלכה יש לברך אחר שנקבעו תלמוד ומדרש כתושבע"פ.

אבל האם גם חידוש רופף,[150] 'לכאורה', 'דרך אפשר', 'לולי דמסתפינא', 'לא העליתי בכור המבחן'[151] 'שאינו ברור כאחותך'[152] הוי כ'מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמר למשה מסיני'?

---

[136] ברכות טו רש"י ד"ה האי הסכת. וכן פסק בהל' ת"ת פ"ב הי"ב, אבל לא שטמ"ק. לגרי"ע (ציונים לתורה ט) למסקנא 'הסכת ושמע' הבנה וכוונת הלב (גם הרהור).

[137] אבות ו

[138] וכן פי' עבודת ישראל (רמב"ם לעם עם אבות).

[139] ט"ז או"ח קמא (מהזוהר) שהעולה ילחש ולא ישמיע לאזנו, אבל הגר"א דוחה הראי'.

[140] באנגלית 'אינטעראקטיו פ'דבק'.

[141] "בראתיו יצרתיו אף עשיתיו - אף הפסיק העינין" (לקו"ת בלק סג, א)

[142] פל"ו

[143] סנהדרין לה. (בשינוי לשון)

[144] שבת קח. ראה מהרש"א ב"ב טו. שמשה לא אמר, רק **כתב**, ח' פסוקים אחרונים.

[145] עוד חילוק: משמיע לאזנו נשמע לזולת, אבל כותב יכול לגנזו כ'מגילת סתרים' (שבת ו:).

[146] כדיוק ציונים לתורה (ט) בין 'עוסק בתורה' ל'עוסק בדברי תורה'

[147] ז"ל שועה"ר ממג"א: 'הכותב לעצמו **דרך לימודו**', כלומר 'בלתי רשמי'. אבל וכי ממלמל בפיו הרהור שחידש, הוי מסוים לברה"ת? ולפ"ז סרה ראית ערוה"ש שכתיבה כדיבור ממכיל **'ויאמר** יתרו אני חותנך יתרו בא– ר"א או' שלח לו אגרת' (שאמר 'אני' לנוכח כשלא הי' לפני משה, ע"כ כתב באגרת) שהרי מכתב יתרו נמסר לאחר (ראה רש"י עה"פ). אבל מעתיק מספר לספר ואינו לומד לא יברך (אף לגר"א שמברך אהרהור). וכ"ז רק לגדר 'מסוים' לברכה, אבל שולח כתב לב"ד 'מפיהם ולא מפי כתבם," וכתב שבועה שמוסר אינו 'לבטא בשפתים.'

[148] ציונים לתורה (ט) חילק בין 'עוסק בתורה' ל'עוסק **בדברי** תורה.'

[149] ברכות יא:

[150] 'בודים חדושים ממש שלא שערום אבותינו...גם במ"ת לא היו' (עץ החיים ע' 58 סי' לב) ועל 'אין מושיבים בסנהדרין אלא שיודע לטהר השרץ בק"ן טעמים' (סנהד' ז:). הק' ר"ח 'מה לנו חריפות של הבל?' (ולמאירי ק"ן טעמים וגזמא). ולימוד 'לטהר השרץ' כ'מזכירין דברי היחיד לבטלה' (עדיות פ"א מ"ד לפי' א"), שקו"ט בסברת המקשן, וגם 'בדותא' (ב"מ ט) תועלת ש'מכשלה..א"א עומד על ד"ת אא"כ נכשל', כמעלת בבלי ('במחשכים') על ירושלמי (סנ' כו). גם סגולות גגמ' (לא' דבר רק מכם' ו'אמרי אינשי' ובן סירא 'שיחת חולין של ת"ח צריך לימוד' (סוכה כא.). לקו"א חי"ב ע' 197

ב'פרפראות לחכמה' (אבות ספ"ב) ביארתי שטפל נעשה כעיקר כשבטול לעיקר כפרפרת הפת, כחשבון פתחי נדה ועיבור השנה. אבל קו' ר"ת במופרך נגד הילכה, היתכן שדיין שנהדרין יבטל תורה לטהר שרץ,'מגלה פנים בתורה שלא כהלכה' (אבות ג) לקנטר 'נוח שלא נבראו' ופשיטא שא"צ ברכה"ת. למהר"ל (דרוש לתורה) אינו חריפות הבל, אלא כך דרכה של תורה לחקור כל אופן. ואולי א"צ לברך אפלפול (מח' מהר"ל ויעב"ץ) דלא מסיק אליבא דהלכתא.

[151] לשון המנחת חינוך

[152] קדושין ל.

וכאן, צ"ע, האם שאלת הגר"א[153] 'כל זה צריך עיון'[154] מחייבו בברכה"ת?

כלומר, אם נחשב גדר 'תורה': א) מיד שמתנוצץ חידוש היולי ומקיפי בכח החכמה ('כח מה'), או ב) אח"כ כשיתפשט לרוחב בכח הבינה,[155] או ג) רק כשיתקע מחשבתו בחוזק בכח הדעת.[156] [157]

טז. 'תסתיים'

ואולי 'תסתיים' כשהגמרא פושטת שאלה, אין פי' 'סוף'[158] כ'סיום מסכת'[159] שהתורה 'ארוכה מארץ מדה,' ושונין ומשלשין ב'הדרן עלך' שלא גמרנו?

אלא 'תסתיים' לשון ברור ומסומן,[160] כ'לא מסיימי קראי,' 'מר אמר ומר אמר ולא מסיימי' (פרש"י אינו ניכר),[161] וב'תסתיים' הענין מסוים ומבורר.

יז. שמיעה מרדיו וקלטת, וקורא בספר

ואף דלא שייך 'שומע כעונה' ברדיו, הרי הרהורו מסוים לברכה"ת.

וכן משמע לשון רבינו:[162] 'ברכה"ת בבוקר, דעמאלט קען מען הערן און לערנען די תורה . . וואס מ'לערנט דורכן ראדיא.'

אבל בהליכות שלמה[163] כותב: 'השומע ד"ת מאחר חייב בברכה"ת, אבל השומע מסרט הקלטה, יש להסתפק אי יברך.'

ומעיר: 'שומע כעונה רק כשצריך לצאת י"ח[164] משא"כ בנדו"ד, אלא כך עיקר מצות ת"ת, שא' אומר, וחבירו או תלמידו שומע. ומ"ש שועה"ר[165] דמצות ת"ת ככל מצוה התלויה בדיבור, והמהרהר לבד ...לא יצא מצות ולמדתם עיי"ש, חידוש גדול וצ"ע.'

ושו"ת חיי הלוי מחלק: שומע מרדיו עוסק רק כשלוחץ על הכפתור, ומסיח דעתו כשהרדיו משמיע ממילא, אבל הקורא כתב, עסוק לקרוא.

(אבל צ"ע, שיברך על הרגע שפותח הרדיו, הרי ת"ת אין לו שיעור[166] ?)

והקורא בעינים בספר צריך ברכה"ת, שהרי הרהורו מסוים.[167]

יח. השיטות לפי דרגת ה'הרהור'

והרי כמה דרגות ושלבים ישנן בהתפתחות ההרהור,

ואולי להב"י לא יברך על 'הרהור' רק בראשית חכמה, אותיות פורחות לפני שנתברר.

ומנלן לאפושי פלוגתא לאיזו דרגות 'הרהור' כיוונו הבית יוסף והגר"א,

ואולי מר אמר חדא, ומר אמר חדא, ולא פליגי.

---

[153] להעיר שלהגר"א (חו"מ רט) נודע מציאותו ולא מהות אינו מסוים (נגד גאוני בתראי), בנד"ן, מציאות השכל נודע, לא מהותו

[154] בהוריות הוסיפו רש"י ותוס' רא"ש על' חריף ומקשה' גם 'ומתרץ', ד'מקשה' לבד לא. ראה סה"מ תש"ח (ד"ה אמר רבא פ"א הע' סז). ורק ע"ל שמקשה ומסיק 'רצוא ושוב' גימט' 'תורה'

[155] כפירוש 'אמור לחכמה אחותי את' בס' המקנה ד"ה ושנגמה (קדושין ל.)

[156] תניא פ"ה

[157] בעל התניא (תו"א ד"ה הנחמדים ולקו"ת) מונה 'ספר סופר וסיפור' באותיות המחשבה, 'עקבי לאה בראש רחל' ע"פ קבלה.

[158] כ'חו לא מידי' (הוריות ב. וי"ג פעמים בש"ס).

[159] 'סיים ביוצר אור' 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח,' 'לא סיימוה קמיה' (גיטין לט.)

[160] 'רחבה מצותך מאד' 'ורחבה מני ים' אבל מסיים מסכת נשלם ידיעתו. י"ל ששתי הבנות 'סיום' א', שסברא יכולה להתפשט לכל כיוון, ומתברר רק כשמגבילה, עד כאן ותו לא. 'גדר' בל' הישיבות, שגדר מונע סברא מלהתפשט בעקלתון. ו'דיפיין' (=ביירור) לשון סיום' ('פין') באנגלית וצרפתית. ורק כשהשכל נגבל באות' דיבור הוי מסוים לברה"ת (לב"י גם כותב).

[161] ועי' מובני 'סיום' ב'הושענא לתבל המסויימה. . מטרות עוז לסיימה'. אבל פרש"י 'סיים את הקרנות' (ב"ב סב.) ל' 'סימן'. אותיות 'הרהור' כפולות (אבות פ"ו) כ'פלפול' ונחלקו רש"י וראב"ע (ויק' יג מט) אי כפילות 'ירקרק..אדמדם' לחזק או מחליש.

[162] שבת כד: שם כו. ערובין יג.

[163] לקו"ש חכ"ו ע' 382

[164] הגרש"ז אויערבך ברכות"ש ס"ה

[165] צ"ע שבמקור שפן הסופר לא שמעו לצאת?

[166] ת"ת פ"ה פי"ב

[167] מקדש ישראל (רסא) פוסל סיום הלומד בהרהור ומקלטת, אבל לס' הדרן עלך (טו) כשר, (אף שאינו מוציא בפה, הרי קוראבעינים בספר עכ"פ).

וזהו שכתב המור וקמיעה שקורא בעינים בספר מבדך, דמסוים. אבל מהרהר ארעי, דהתעיף עינך וא'ינו. וכ"כ בספר מעשה אליהו (שמא). אבל מעיר מרמ"א (שם) בהפסק ק"ש: 'רואה בספר ומהרהר לית מאיזה, דלאו כדיבור, אלא שמתוך כך יבואו לדבר.' ל' רבינו ריש קו"א 'הרהור באותיות כתובות'. ול' רמ"א 'הרהור כשרואה בספר' משמע דסתם הרהור אינו בספר, רק חושב (אבל אלה תפס רמ"ם כן שרק אז 'ילמדו ממנו העם' כשיראוהו קורא ספר). אבל לביאורינו בשיטת שועה"ר צ"ע אם רואה בעיניו מוסיף לזכרון להכניסו לקיום להצריך ברכה"ת?

מברכינן,[345] והרי מטרת נר שבת נגמרת רק אח"כ כשאוכלים הסעודה?[346]

וערוה"ש הק' אעיקרא דדינא: למה מברך רק על הנר ולא על עונג שבת? ומסיק 'מיהו הדלקת הנר תקנה בפני עצמה'. אבל מהו טעם התקנה?

גם תירץ ערוה"ש שיש לברך 'מפני שמקבלת שבת בהדלקתה..'
אבל ק', שאין הברכה ל'קבלת שבת'? ומתי יברך האיש על עונג שבת?

וי"ל שאין נ"ש רק להנאת מטעמי הסעודה, אלא מחיוב 'זכור' מסתעף גם 'שמור',[347] לתקן סילוף הצדוקים שאסרו אש שהודלקה מבעוד יום.[348] והדלקת נ"ש יש בו כמנהג ישראל להטמין חמין לשבת,[349] וכתיקוני חז"ל בעומר[350] נגד סילוף הצדוקים ב'ממחרת השבת'.[351]

ויתיישבו בזה כמה עניני נר שבת באופן שאינו בסעודה:

ביו"כ (י"א שפטור מלהדליק רק במקום שנהגו).[352]

- המקבל שבת מבעוד יום, ויכבה הנר לפני הלילה (לרש"ל לא יברך), או בליל פסח, אם יכבה לפני קידוש או שולחן עורך.

- כשאחרים כבר הדליקו שם נרות שבת (י"א לא לברך).

- אף שכל נר מוסיף שמחה ואור,[353] אבל בזמננו החשמל מאיר כבר כל פינה, ושרגא מאי אהני, וכי רק לחזותא, כדי לראותן בלבד?[354]

- 'נשים שאין זהירות . . בהדלקת הנר.' אי רק לכבוד סעודה, למה אשה מוסיפה נר לעולם כששכחה, ולא קנסו מי ששכח לאכול סעודת שבת?

-והאם סומא יפטר מנר שבת שאינם עונג לו?

ולהנ"ל, לא רק ההנחה, אלא גם ההדלקה עושה מצות נ"ש,[355] וכמה גווני איכא באור, כולל 'על עסקי נר הזהרתי אתכם'[356] נגד הצדוקים.[357]

ואף שברכתה לבטלה[358] אם כבה הנר לפני הסעודה (או סומא) (שלכאו' סותר טעם ההדלקה נגד הצדוקין), דלא סגי טעם 'נגד הצדוקין' לחוד, רק הוי טעם לשבת, מיד כשמדליק (לפני הסעודה), שלכן מברך 'להדליק.'[359]

---

[345] מנחות מב:

[346] תירץ שגם ענין זה מתחיל כשמכינים הכלים לסעודה.

[347] 'מכוונים לעשות ב' פתילות: א' כנגד זכור וא' כנגד שמור' (טור ריש סי' רס"ג)

[348] מעשה רב קיב הגהות דברי שלמה, שהגר"א הרבה נ"ש נגד הצדוקים.

349 מי שאינו נזהר בחמין בשבת בודקין אחריו (בעה"מ). אבל לא יברך להטמין חמין דלא מנכר נגד הצדוקים שאין אנו מטמינין באש וגחלים רק גרוף וקטום. אבל מברך 'להדליק נר' גם על נר עלקטרי (שאינו אש מה"ת, ולא נגד הצדוקים), שטעם סעודת שבת מספיק לברך. ו"ל שועה"ר (במכ' בשו"ע סי' רסא): 'אם יהי' אונס ח"ו שלא תוכל למהר להדליק עד שקיעה"ח, תצוה לנכרי להדליק נרות של שבת והיא תברך עליהם הברכה וה' יסלח לה ותבא עלי' ברכת טוב ותקבל שכר על הפרישה מה' הטוב - שניאור זלמן.'

[350] מנחות סו.

[351] מנחות סה. הראני הר"א טיטלמן שי' מר"י קפח שלכן קבע רמב"ם דין נר בפ"ה במלאכות הנכנסות לשבת, לא בפ"ל בהכנות הסעודה.

הערות בינה לעתים על ס' העיתים (אור ישראל גליון מו) ביאר טעם 'במה מדליקין' (אשכנז) שהק' ראב"ן מה תועלת אחר שהדליק? (תי' דאי שגה יתקן להבא) אלא לפרסם נגד צדוקים.

[352] פסחים נד:

[353] מהרי"ל, רמ"א רסג

[354] להבאר משה יכבה החשמל לפני הדלקת הנר. 'אף שעיקרה להנאת אור, ההדלקה בזמננו רק מנהג חשוב מאד שנשאר' (שש"כ פמ"ה הע' קנא).

[355] אולי ב' נרות שבת: מצות 'הדלקה' כנגד 'שמור', וגם מצות 'הנחה' כנגד 'זכור'.

[356] שבת לב.

[357] אולי יש להעמיס ב' הטעמים בשקו"ט (שבת כה:) דתנן 'שמא יניחנה ויצא', ושאל אביי 'ויניחנה', והק' חת"ס דודאי ידע אביי מצות נ"ש, ואיך שאל 'ויניחנה'? ומה ענהו רבא '**שאני אומר** הדלקת נר שבת חובה', אדרבא, אביי בעל המאמר (יומא עה:) 'מאן דאית לי' סעודתא- לא לאכלייה אלא . כעין 'ממא' (באבוקה)? ותמהו תוס' אי 'חובה' שולל מצוה?

ולביאורנו ביסוד נר שבת י"ל סברות המחלוקת (שנחלקו אביי ורבא כעי"ז בחולין קו.) אביי שאל שכיון שנ"ש לטובת הסעודה, הנה אם מצערו, פטור (כמי שניזק באכילת דג שפטור), שהעיקר שיהנה בשבת. לכן שאל 'ויניחנה'. וענהו רבא: '**שאני** אומר הדלקת נ"ש חובה,' לא רק שיהא 'דלוק' לסעודה, אלא גם פועל ההדלקה חובה, לא **רק הנאת אדם** זה, אלא כללות תורתינו, נגד הצדוקין, ולכן אין לגרום מצב (הדלקה בעטרן) שימאס באורה זה תורה כריח רע, שעזבו מקום הנר נראה ח"ו כצדוקין בחושך ידמו. בהעמק שאלה (במדבר קכב, ג) שלרבא ידליק בלי אכילה, אבל לא פי' טעם.

(אבל למהר"ם ובית הלוי שכ' שלרבא ה'חובה' לסעוד אצל הנר, יוקשה כקושיית שנות אליהו ואורורי הגר"א למה מותר (בחוט הקיץ) לסעוד בחוץ ש'הנרות לעונג נצטוו לא לצער,' (ס"ס רע"ג מ'מהר"ם רוטנבורג והגמי"י, מג"א) הרי תמיד קיי"ל כרבא נגד אביי?

[358] טעוה"ר

[359] י"מ כהגר"א (תקכט) שמדליק כדי לקיים "כבוד" בערב שבת, ו"עונג (דהסעודה) בשבת (אבל ל"ל מ'אין מדליקין בעטרן מפני **כבוד** השבת שמא יניחנה ויצא"
ועורוה"ש (ד"ה לשון "כבוד" במקום אכילה, ו"עונג" בשאר חדרים.
טעם נגד צדוקים לא שייך בנר יו"ט, והרב רצון ערוסיי (סיני ניסן תשל"ט) פי' בזה מנהג תימן לא לברך על נר י"ט (ואולי לדידן נר יו"ט וברכתו שווה לשבת כדי דלא לזלזולי ביה) וצ"ע אם התנגדו הקראים בזמן שתיקנו ברכת נ"ש, ואף ש'קבלה מימות משה להדליק נר שבת'

לז. קביעת מזוזה

ובשו"ת חיי הלוי תמה:[360] [361]
'צ"ע חילוק הקדמונים שכשאפשר לקיים בשליח מברך על, היה לנו לברך 'על קביעת מזוזה'?...אבל בירור הלכה . . לברך **לקבוע** מזוזה.'
ולביאורינו אתי שפיר 'לקבוע', דאפשר בשליח, אבל קטן שקבע מזוזה פסול שנאמר 'וכתבתם על מזוזות' (לא 'והיו').[362]

לח. ברית מילה

אבי הבן מברך 'להכניסו', אבל' גם כשאבי הבן מוהל'[363] מברך 'על המילה', שמצות מילה היא פעולה נמשכת, שיהא מהול.[364]

לט. מצות יבום

ו'על ביאת יבמה,'[365] דא"א בשליח? שהעיקר התוצאה, שנעשית אשתו.

מ. פדיון הבן פדיון פטר חמור ומעשר שני

ו'על פדיון הבן'[366] [367] שא"א בשליח?[368] מפני [369] [370] שחיוב האב נמשך[371] מן הקטן, וי"א[372] שקטן פודה עצמו, שאין העיקר הפועל ליתן, רק הנפעל שנפדה.[373] [374] והצ"פ[375] חידש שפדיית האב הוי פעולה נמשכת (כמילה).[376] ו'על פדיון פט"ח,' שגם גוי יכול לפדות.[377] ו'על פדיון מע"ש'[378] אף שלתוס' אין קטן תורם,[379] להרשב"א[380] 'גאל יגאל' מרבה קטן.[381]
וי"ל הטעם[382] למה רק במקח וממכר ובמציאה אין מעשה קטן כלום, שבפטר חמור, מע"ש ונטע רבעי אין האדם פודה מרצונו, אלא 'דעת עליון' כ'דעת אחרת מקנה',[383] שהרי הפסד עריפת החמור ורקבון הפירות הוא שמכריחו (לא רק קיום מצוה כבתרו"מ) לפדות, שהעיקר רק הנפעל שיתקבל הכסף, לא מעשה הנתינה.[384]
ולכן כהן קטן זוכה כסף פדיוה"ב,[385] וקטן קונה יבמה ש'הקנו לו משמים'.

מא. עגלה ערופה

ובעגלה ערופה מברך 'למדוד',[386] שהעיקר הפועל, לא הפעולה, שהרי 'אפילו נמצא בעליל לעיר, צריך לעסוק במדידה.'[387]

(פסיקתא ויקהל), אבל נוסח הברכה אינו בש"ס (יש המציינים לירושלמי) רק בסידור ר"ע גאון, ובתוס' משמע שבזמן ר"ת נסתפקו בה.

[360] או"ח סי' מה להגר"י וזנזר שליט"א ממונטריאל.

[361] שו"ת מהרש"ק יו"ד רפט

[362] פמ"ג ראש יוסף ברכות כ: ורוב שיטות שו"ח (קלא ע' תקלג). ס' חובת הדר פ"ט הע' ז. 'לא מצאתי כעת מבואר דין מזוזה שקבע כותי' (קרן אורה מנחות מב).קרית ספר ה. שו"ת באר משה. החזיר גוי מזוזה אחר שצבע 'חשיב רבינו שמסופק, וא"י להכריע.' (בית יצחק כח)

[363] רמ"א יו"ד רסה ס"ב דלא כרמב"ם.

[364] רגצוי (לקו"ש ח"ג ע' לד) נ"מ אי למול בהרדמה – שבט הלוי ח"ה קמז, שכר יצחק ס"ה.

[365] טואה"ע קסו (אבל יש דיעה בב"ח 'לעיול יבמה'). ובדרישה תולה אי עובר לעשייתו.

[366] פסחים קכא:

[367] לרמ"א, ונחלקו עליו ש"ך, ט"ז (מהר"ן) והגר"א, וראה פרד"י במדבר ג, מז.

[368] ולהרמב"ם כשתבן פודה עצמו מברך ב"ל".

[369] דעת השואל (ריב"ש קלא) ותי' שמברך 'על' שתלוי בקבלת כהן, אבל הק', מה נוגע כהן?.

[370] בספר פדיון הבן לכלבתו. ושם מחלק בין גדר "נתינה" ל"פדייה" בע"א.

[371] לקו"ש חי"א ע' 46 מבאר שיטות הבבלי והירושלמי בזה.

[372] לרוב האחרונים, דיעבד עכ"פ.

[373] כלשון הערת שדה אליהו.

[374] האריכו בזה שו"ר יביע אומר וס' פדיון הבן כהלכתו.

[375] קונטרס השלמה ע' 46 טור ב', מפענח צפונות ע' קכג

[376] לכן פסול (למפרע) אי נמצא הכהן חלל. צ"פ מחלק הנוסח בין פודה בנו, לפודה עצמו.

[377] מנ"ח (מצוה כב, יב) לשי' תוס' (בכורות יא). מהריט"א דף ו, מחנה אפרים זכי' ס"ז.

[378] ירוש', רמב"ם ושו"ע. אבל לרדב"ז (תשלא) וסדור עולת ראיה (ח"ב פו) מברך 'לפדות מ"ש ונט"ר', וא"ש ביאורינו גם לתוס' שאין קטן פודה. אוצר מפרשי התלמוד מביא חדושי ר' נח וס' הזכרון לר"ב סורוצקין לחלק.

[379] בפדיון מע"ש לא שייך הסבר המחמ"א וקצוה"ח שזהו כפריעת בע"ח. וילה"ק דליקשי תוס' אנפשיה, אי קטן פסול כבתרומה, ל"ל קרא בתו"כ למעטו?

[380] וכן גרס הגר"א בתו"כ, אבל המנ"ח נסתפק אי קטן פודה פט"ח, ומסיק כתוס'.

[381] אולי יבואר בזה שיטת רבינו הזקן שהערמה מועיל גם בד"מ, ראה צ"צ יו"ד קב.

[382] שאין דברי הרשב"א רק 'גזירת הכתוב' (כסברת ר"ש משגיע וראב"ד), אלא סברא. ויומתק ל' תמוה 'גזירת הכתוב', כלומר שההלכה היא שקובעת ענין זה, יותר מבחירת האדם.

[383] בהסבר הגר"ש שקאפ (ב"מ טו) (אבא ז"ל הוקיר דרכו בהגיון).

[384] משא"כ פדיון קדשים. ומיושבת קו' מנחת שלמה ס"ח דהוי רק כפריעת בע"ח. וילה"ק דליקשי תוס' אנפשיה, אי קטן פסול כבתרומה, ל"ל קרא בתו' למעטו?

[385] וכן ג' הגר"א בתו"כ, אבל מנ"ח (סו ע' שמה) נסתפק אי קטן פודה.

[386] פר"ח, וקו' הקצוה"ח (רמג סק"ד) משלח תרומה לשוטה, י"ל שהפעולה העיקר.

[387] נחל איתן, לענ"ד תלוי בדיונו (פ"ה אות ז) אי צריך למדוד כשהעיר הקרובה יודועה.

[387] סוטה מה.

ענף ד: נוסח הברכות

לא. נוסחאות ברכה"ת

והנה יש לקשר השיטות אי מברך על הרהור לשתי נוסחאות ברכה"ת:

'תנו רבנן[308] מאי מברך? **לעסוק** בד"ת.' אבל הרי"ף גרס: **'על** ד"ת'. ובאו"ח מ"ז סק"ה: **על** ד"ת.. וכתב הגר"א:[309] ' נוסחתנו **לעסוק**.'

מתי מברך "על," ומתי מברך "ל"

והנה חוץ מהשקו"ט[310] בכוונת 'לעסוק,' הרי זה תלוי בסוגיית הגמרא:[311] 'מאי מברך? ר"פ אמר על ביעור חמץ . . והקשו מ'על המילה', ותי' 'לא סגי דלאו איהו מהילי'. והקשו 'אבי הבן מא"ל' ותי' 'אה"נ מברך למול'.[312] והגר"ח קניבסקי[313] סידר עשרה שיטות הרקאשונים בסוגיא זו.

והריב"א מבאר[314] שכל מצוה שאפשר לעשותה ע"י שליח, כשחיטה, מברך 'על', ומצוה שא"א ע"י שליח מברך 'לעשות.'[315]

אבל הקשה הריטב"א: ברכה"ת . . על דברי תורה, הרי א"א בשליח? [316] [317]

לב. הנוסח תלוי אי עיקר המצוה הפועל או הנפעל

ורבינו ישעיה[318] ור"י האחרון[319] כתבו שאין כלל א' מבאר כל הברכות.

אבל תורה היא, וצריכה לימוד, להזהר במילי דברכות ומטבע חכמים.

ולולי דמסתפינא י"ל שאין הכוונה 'שליח' ממש, אלא שליח **כל דהו**, גם בלי דעת,[320] שזה מוכיח שהעיקר הנפעל ('חפצא'), לא הפועל ('גברא'). והרי 'ל' משמש פועל, ו'על' הוי תואר,[321] ויש סימן להבחין: אם המצוה כשרה גם ממילא, בלי כוונה, ע"י קטן, הרי אז מוכח שה'חפצא' העיקר.[322]

---

[308] ברכות יא:

[309] מז ס"ה

[310] בתלמידי רבינו יונה: "י"מ שאומרים לעסוק בד"ת, בנוסחאות מדוייקות מצינו על ד"ת". בראש"ש 'על ד"ת. וי"מ שאומר: לעסוק.' ורמב"ם פסק 'על ד"ת' משמע לקיים". בטור: 'ונוסחה על ד"ת . ונוסחא אשכנזית לעסוק בד"ת'. ב"י הביא מראב"ן הירחי[310] שיוחד נכון 'על' שכולל עסק הלימוד ועשייתו, ופי' ב"י: 'לעסוק בד"ת אינו אלא על קריאת התורה' (מיוסד על מהר"י אבוהב: "החילוק, שעל ד"ת כולל לימוד ועשיית המצות, לעסוק בד"ת אינו אלא הקריאה"). וכ' הב"י: "אדרבה מהאי טעמא גופי' עדיף טפי לברך לעסוק בד"ת ברכה מיוחדת לקריאת התו' שבא לעסוק בה עכשיו מלברך על ד"ת שכולל עשיית מצות שאינו בא עכשיו לעשותם ולכשיעשם מברך על כל מצוה ברכה המיוחדת לה". וב"ח כ': נוסחא אשכנזית לעסוק בד"ת שעיקר ההבטחה שהבטיחנו לא היתה אלא על עסק התורה הוא העמל והטורח כמ"ש "אם בחוקותי תלכו" שתהיו עמלים בתורה . . לכך תקנו לברך: לעסוק בד"ת. והוא העיקר". והק' הפר"ח: "תינח ח"ח שעוסקים ומחדשים בשקו"ט, אבל בע"ב שאין יודעין לקרות אלא תהלים ומעמדות (ותיקנו לפשוטו' עם ברכת כהנים ואלו דברים) איך יאמרו לעסוק? אלא עיקר על ד"ת, והעידו על מורנו הר"י אשכנזי [קוריא] שהי' אומר כן".

(וייטב לב פ' 'לעסוק' עסק בעסוק, "הנהג בהן מנהג ד"א". וי"מ הטעם שא"צ ברכה"ת אחר הפסק מלימודו, שגם עסק גשמי חלק מהתורה, ש"תלמוד גדול שמביא לידי מעשה", ו"אם אין קמח אין תורה" וה"ז כרבינו תם שמחייב מסחר כדבר מצוה). יומא פה, ב. תוס' ישנים בענין 'יפה ת"ת עם דר"א' איזה עיקר, ובבית צדיק מביא מר"א איגר (נכד רעק"א) ד' מקומות בש"ס שהקיל ר"ת להשוות מ"מ למצוה. "סחורה נמי חשוב דבר מצוה דאמורי' קדושין ל ראה חיים עם אשה זו סחורה" (תוס' ר"ת (שבת יט), תוס' (ב"מ ע:) ברבית גוי, וריש ע"ז.

[311] סחיים ז:

[312] שו"ת המאירי ענין שמיני

[313] נחל איתן פ"ה

[314] הובא באו"ח א"ה סי' קלט. וכ"כ הרמב"ן.

[315] הריטב"א: 'כל מצוה שברכתה אחר עשייתה לעולם בעל, כגון מילה ולולב . כגון טבילה דאכתי גברא לא חזי . וכן נט"י . וכל המצות שמברכין עליהם עובר לעשייתן הם על דרכים יש מהן קבועות חובה על העושה פעמים שאינו יוצא אלא ע"י עצמו ממש ופעמים שיוצא בהן ע"י שלוחו, אבל שלא ע"י שלוחו אינו יוצא כלל; ובכל שהם מן המין הזה לד"ה בלמ"ד . . ומזה המין: ציצית וסוכה ומצה ומרור והפרשת תרו"מ ושמיעת קול שופר וחדלקת נ"ח . קריאת ההלל . ויש דרך אחר בברכות והן מצות שאין חובה על הנפשות אף שיש מצוה בעשייתה כשחיטה ומילת בן חברו, ואלו ד"ה בעל. והמין הג' שבו נחלקו.. מצות שהן חובה עליו אבל יוצא בהן ע"י אחרים אפי' שלא בשליחותו כביעור חמץ ושחיטת פסח וקדשים ומילת בנו ומקרא מגילה, הן אמת מגמה". אין ראוי לאומרה בלמ"ד דמשמע חובה ומשמע להבא.'

[316] תי' ר"ת. כיון שאין להם [קבע] ומצוה להגות בהן תמיד, עשאוה כאילו אין לה התחלה; לפיכך ב'על. והר"ן תי' שהבעל קורא בשליח, אבל ק' שא"ז ברכה"ת של שחר, אלא העולה מברך לבבד הציבור 'ברכת ס"ת' (רמב"ם בר' פי"א ה"א) מדין שומע כעונה, לא שליחות. ואג"ק (ח' ע' רנו וט' ע' עט) קריה"ת חובת צבור, לא יחיד, אבל ציין לצ"פ תפל' י"ב ה"ה

[317] שד"ח מערכת ברכות (ח"ד כא ס"ד טו) מוכיח מרמ"א ש יח"ד רסה ס"ב שהמשנה מנוסח 'על' לא יצא, אבל מסיק שבשו"ע הרב תלב ס"ד פסק שהמשנה יצא בדיעבד

[318] ס' המכריע סס"א.

[319] ריא"ז בפסקיו ושה"ג.

[320] כעין שיטת הר"ן שמברך "על פדיון פטר חמור" שא"צ דעת בעלים.

[321] להעיר מחילוק "בשר זה לפסח" או "על פסח" (או"ח תסט).

[322] באנגלית: לא action אלא reaction.

לג. ברכות תפילין

וזהו חילוק שתי ברכות תפילין, מצוה שבגופו שא"א בשליח, שתפלין של יד שהעיקר הפועל[323] [324] [325] 'וקשרתם'[326] מברך 'להניח,' אבל בתפילין של ראש 'והיו' העיקר הנפעל[327] שישאר מונח בראש[328] מברך 'על מצות'. [329]

ובשו"ת ממעייני הישועה[330] פירש שגם לרש"י[331] (שמברך א' לש"י וש"ר) 'להניח' (לא 'לקשור') שכולל ב' מובני 'הנחה':

א) הנחה עסוקית ל' הפעיל (ש"י) כ'להניח ברכה אל ביתך' ו'הנחה' דהוצאת שבת.

ב) 'הנחה' ל' הפעל (ש"ר) שלא זז, 'וינח ביום השביעי', 'מונח עד שיבוא אליהו'.

ולכן המניח רק תש"ר (שאין לו תש"י, או אין לו יד ל"ע) יברך 'על מצות תפלין.'[332] [333] ואם שכח לברך, יברך על תש"ר כל זמן שבראשו, אבל על תש"י יברך רק בשעה שקושר.

ויתורץ קושיית הגר"א[334] למה מצריך רבינו תם ב' ברכות תפלין, הרי 'להפריש תרו"מ עולה לכמה מצוות'? שההפרשה אחת היא, אבל מהות התפלין שונה: תש"י עיקרה קשירה, ותש"ר שנשאר מונח.

לד. ברכת נר חנוכה

ובנר חנוכה הק' האו"ז לריב"א איך מברך 'להדליק', הרי כשר בשליח? וז"ל שבלי הלקט:[335] 'ברכות שטבע רבינו יוסף ז"ל נ"ח להדליק, טעות סופר . . דסגי להדליק בשליח . . ומפורש בירושלמי:. על מצות הדלקת נ"ח.' ולביאורינו שפיר מברך 'להדליק', **שפועל** ההדלקה עושה מצוה.[336]

לה. ברכת נר שבת

כן הקשו שנברך **'על** הדלקת נר שבת,' שהרי אפשר להדליק ע"י שליח?

והרא"ש[337] תירץ שמחביבות חנוכה כל א' לעצמו, תיקנו גם **'**להדליק נ"ש.' אבל ק', שבפועל אשה מדלקת לבעלה[338]? ולמה יגרר נוסח נ"ש דתדיר אחר נ"ח, הרי 'נר שבת עדיף מנ"ח'?

גם קשה, דעיקר נר שבת הנפעל, 'נר **דלוק'**[339] לשלום ביתו (כבוד סעודה, ושלא יכשל), ויספיק כשלא הודלק לשבת, ולמה[340] יכבה וידליקנה?[341]

לו. הדלקת נר נגד חושך הצדוקים

והנה נוסף לסגולות רוחניות ש'הרגיל בנר הווין ליה בנים ח"ח,'[342] 'ואם שמרתם נרות של שבת אני מראה לכם נרות של ציון,'[343] הרי עיקרה של נר שבת שלא יאכל סעודת שבת בחושך.

והקשה רבינו משולם[344] הרי 'כל מצוה שעשייתה לאו גמר מצוה לא

---

[323] צ"פ תפלין פ"ד ה"ד, לקו"ש י"ד ע' 153. וראה ישורון חי"ט ע' תקנא.

[324] הגר"ר גלינוי הש"ס ח"א (נב א-ב) בוארים בירושלמי שרבינו כרך א אות מד.

[325] ויומתק דיוק ל' רבינו (היום יום כ' מ"א) "מרגיש כובד תש"ר, והידוק תש"י".

[326] בהכרעת תוד"ה משעת (מנחות לה:) וערוה"ש דחק שאין תש"ר ברכת מצוה רק הודאה.

[327] להעיר מד"ה באתי לגני תשכ"ח בסופו, שכשמניח תפלין רק פ"א יוצא מסוג 'קרקפתא דלא מנח תפלין' שנמשך בו גילוי תענוג העצמי, ואולי זה נוגע יותר לתש"ר.

[328] עוזר-קושר במצבע תפלין הוי כ"ניקף לוקה המסייע בהדיה" (לקו"ש ח"ט ע' 257), להעיר מ'אשתו קושרת לו תפלין' (ע"ז לט). קף החיים: תש"ר אור מקיף באתעל"ע שא"צ כח אדם

[329] ברכות ס:

[330] להרב הירשהארן ז"ל רב הראשי דמאנטריאל יצ"ו.

[331] הר"י בשו"ת מן השמים הסכימו למלמלה 'ואת בריתי אקים עם יצחק'.

[332] חוץ טעם הרא"ש שמברך 'על מצות תפלין' רק 'שלא יהיו ב' ברכות שוות.'

[333] דנו בזה בקובצי הערות, 'התמים' (כט).

[334] או"ח כ"ה ה

[335] סי' קפה (נעתק בב"י סי' תרעו ועם הוספות בתניא רבתי לה).

[336] ויובן ראיית הגמרא: 'מדמברכינן 'להדליק' ש"מ הדלקה עושה מצוה' (שבת כג) דאי רק לשון 'הדלקה', פשיטא, מה הקס"ד? אלא ראיית הגמ' מנוסח הברכה 'ל', לא **על** הדלקה'.

[337] פסחים ז (אבל מגדל עוז (ברכ' י"א הט"ו) להיפך, שמעיקרא להוציא אחר- נר איש וביתו)

[338] שועה"ר קו"א רסג ס"ק ב

[339] רמ"ם, כדיוק הר צבי טואו"ח.

[340] רמ"א רסג, א. לפ"ז גם בשו"ר דינא הכי כמש"ל רסג ס"ב בהגהה: (מ"ב תרעה, וראבי"ה ח"א קצט 'בשבת מדמברכינן..ש"מ הדלקה מעולה מצוה', ברכ"י תרעה ב', משבצו"ז חולק על ט"ז, דברי מלכיאל ד ס"ה, פנ"י דייק מ'דמברכינן להדליק' כר"ח (שבת כה) אבל מסיק אין הדלקה מצוה. להעיר ש 'הדליקו את **הנר**' הא הידיעה, מיוחד לשבת.

[341] כנר חנוכה

[342] שבת כג:

[343] ילקו"ש ריש בהעלותך, ראה אוה"ת בראש' ע' 648, בן יהוידע שבת כה: ע"פ האריז"ל.

[344] מרדכי, קרבן נתנאל (רא"ש פ"ב לג) שועה"ר רסג קו"א ג, דברי מלכיאל ה.

ענף ג: 'גברא' ו'חפצא' בת"ת

ויש לבאר שיטת שועה"ר שגם כותב[168] שהרהורו מסוים א"צ ברכה"ת, שאף[169] שה'גברא' מקיים ת"ת בהרהור, מ"מ חסר **באיכות חפצא דת"ת**, כמו שאין לברך ברכה הראויה כשלא נגמר פרי להתבשל.

יט. שיטת שועה"ר בחזרה ושינון

ששתי מצוות **לימוד** התורה הן:

א) 'גברא' כ'שכיר יום' **לקבוע זמן** לת"ת[170] והגית בו יומם ולילה- פ"א שחרית ופ"א ערבית,[171] 'קבעת עתים לתורה'.[172] [173]

ב) מצות 'ולמדתם **ושמרתם**,' **לזכור**[174] לימודו,[175] [176] כ'קבלן' שאינו עובד לפי השעון אלא מטרתו 'שבח כלי,' שישאר בו חפצא דתורה.[177]

וכמה מטרות בזכירת ד"ת: לפני שניתן תושבע"פ ליכתב, למדו ק' פעמים פשוט שלא ישכחו הגירסא הנכונה,[178] אבל אח"כ, מובא מהגר"א[179] לשנן מסכת א' כדי שיוכל ללמוד בלכתו בדרך, ובבית אפל שא"א לקרוא.[180]

אבל הפליא מאד בזה בשועה"ר,[181] שאין החזרה רק אמצעי[182] ועצה טובה ללימוד,[183] אלא אדרבא, **תכלית הלימוד** הוא לזכור. ואם כן נוהג הלאו ד'פן תשכח' גם היום כשהספרים מצויים, שהעיקר הוא ה'חפצא' שבמוח.

וחוזר ומדגיש חיוב חזרת לימודו: 'חייב מן התורה לחזור . . עד שתהא משנתו סדורה ושגורה בפיו כ"כ **בענין**[184] שאם ישאלנו אדם איזה דבר הלכה ממה שלמד יוכל להשיב לו מיד . . אף שעי"ז לא יוכל ללמוד הלכות הרבה, ישהה בחזרה זו עד שיחזור על כל לימוד שלמד ע"ע, וכן יעשה לעולם אף שנמצא שלא יוכל ללמוד ולידע כל ימיו רק מה שיוכל לחזור, לא יחוש[185] . . שהלומד ושוכח כזורע ואינו קוצר . . יולדת וקוברת.'

ורק יחידים מסוגלים לידע **כל התורה כולה**,[186] אבל תורה על הרוב תדבר, וז"ל: 'גם מי שאינו יודע כל התורה . . לא עליך המלאכה לגמור. היינו שלא לשמור רק זמן קביעותו ללמוד, אלא לשמור הלימוד במוחו. והוקשה תורה לתפלין: מצות תש"י **לקשור**, ותש"ר **שיהא מונח**.[187] וכן בתורה:[188] 'והגית' -מעשה הלימוד, 'ושננתם' - זכירת לימודו.[189]

---

[168] ז"ל בסידורו: 'אסור לדבר ולהוציא ד"ת מפיו לפני ברה"ת', , למה כופל 'לדבר, ולהוציא מפיו', תסגי בחדא? וי"ל פרושי קמפרש, שלא נטעה ש'לדבר' כולל גם הרהור מסוים, קמ"ל בפה ממש, כביאורינו (או י"ל להיפך, שהרהור מסוים כ'דיבור').

[169] גם כשסומך דעת כדלעיל ענף א' ואות יג

[170] 'והושע כג, ח

[171] 'ת"ח תורתו קבע ומלאכתו עראי, ובע"ב יקיימו טוב תו' עם ד"א ויקדישו ח' שעות ביום לתורה ותפלה' (של"ה חולין מו"מ ד"ה ואף)

[172] שבת לא

[173] הת"ת פ"ג ה"ד מי שאין דעתו יפה ללמוד י"ח בקביעות פ"א שחרית

[174] רמב"ם ת"ת פ"א ה"ג. יו"ד רמה. ראה תניא סוף פרק לו.

[175] 'שמור. אין שמירה אלא בלב . אדר"ל 'שמרתם זז המשנה' (סמ"ג, בשועה"ר ת"ת א ה"ד, קו"א א. פ"ב או), אין 'שמור' שמירת המצות (כ'משמרת למשמרתי') אלא שומר למודו בזכרון

[176] רמב"ם ת"ת פ"א ה"ג. יו"ד רמו

[177] כענין 'תורה מגינא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה' (סוטה כא.)

[178] בזמן הגאונים נקרא כל תלמיד ע"ש המסכת שהי' לוכרה ובקי בה.

[179] בכתר ראש (אות סז, סוף סדור הגר"א) מביא מהגר"ח מולוזין שהשוכח דבר א' ממשנתו 'קאי על הראשונים שלמדו בעל פה.' וראה הגרי"ז (ואתחנן) 'יהיו הדברים האלה', והקדמת הגרי"ז קמינצקי לעיונים במקרא. (ואמרי אינשי: 'א למדן איז נ'ט ער וואס קען לערנען, נאר דער וואס לערנט'). החיד"א פי' דוקא 'משנתו', שכששוכח חידושו יעלם לעולם. וי"ל שלכן הוסיף ר"ל ' (מנחות צט: וכ' תוס' משנה היא באבות?) קמ"ל גם אחר שהתיר רבי.

[180] (תולדות רבינו אליהו ריש משלי) לפ"ז אינו עיקר המעכב (אבל שם הוכיחו הגר"א שלא הגיע לדרגת ע"פ הנכונה). בהיום יום ד' ניסן: 'יהי' בקי בחומש, משניות תהלים ותניא ע"פ לחזור עליהם בהלכו ברחוב'..להעיר מהרי"ץ בקבוצותו שחזר משניות ע"פ בסוהר.

בשו"ת דברי יציב (אה"ע מד): 'לשי' הרב בת"ת יישבתי קו' הגר"א למה אין ביהכ"ס מפסיק לברכה"ת, ומפסיק לתפלין?' שאין הפסק בזכרון שבמוח.' (וראה לקו"ש ח"ד ע' 148)

[181] הת"ת פ"ב ס"ג ואילך. להעיר שפסוק 'השמר לך ושמור נפשך מאד' זהו זכירת מעמד ה"ס, משש זכירות כ"י. והנה מצות זכירת השבת ויצ"מ נוגע למצוות שבת ופסח, אבל מעשה מרים, עגל (ועמלק כיום) אינם לעורר מעשיי, אלא שהעיקר שיקבענה בלבו.

[182] י"ל נ"מ אי י"ח זכירה כשכותב בספר, שלשועה"ר גם אחר שנקבע בדפוס חייב לזכור בלב.

[183] פרש"י (מהפך סדר הפסוק ופי' מצר"ד) 'נעים כי תשמרם בבטנך, יכונו על שפתיך' (משלי כב יח) כש'יכונו על שפתיך אז שמורים בבטנך' (וכשאחכ 'הנאת גרונו או מעיו' (חולין קז).

[184] הוספת 'בענין' משמע לא שישאלו ממש, ד'אף שלא יהי' לעולם' (תניא פ"ה, וקו"א) ידע ברור בלי גמגום, וסר קו' שעמצ"ב (יבמות קט) שאסור לפסוק מיד בלי עיון, ואין 'אמור לו מיד?' ומה אם שאלוהו בע"א? ותלוי בהוצאת והחזרת ר' ירמי' ששאל שלא למעשה.

[185] י"ל המקור ב'קשה לומוד ולמוד ולא לאבד יצא הפסדו לשכרו' (אבות פ"ד) ולהיפך

[186] שמקיים מצות זו רק פ"א כשגומר כולה (הת"ת (אשכנזי) ח"ח ע' 253 הע' 8/7 (1/8). אבל לענ"ד הלת"ת לא רק ליחידי סגולה בקיאים בש"ס (רק ראב"ה בור סוד שאינו מאבד טפה), אלא להכרח הזכרון כאו"א לפנם לשמוע דיליה.

[187] צ"ל תפלין פ"ד ה"ד כדלקמן ענף ד

[188] העיירני ד"ר גרינברג שחכמת פסיכולוגיא מחלקת: Deep/shallow memory

[189] לא ח"ו כ'משפך שמכניס בזו ומוציא בזו' (אבות פ"ה)

כ. 'מחשבה תפיסא'

ובספר התניא[190] מקדיש כל פרק חמישי להדגיש 'חפצא דתורה' בשכל:

'ולתוספת ביאור באר היטב ל' 'תפיסא' ... כשאדם מבין ומשיג הלכה במשנה או גמרא לאשורה על בורי' הרי שכלו תופס ומקיף אותה. כשאדם יודע ומשיג בשכלו פסק זה כהלכה הערוכה[191] במשנה גמרא או פוסקים הרי זה משיג ותופס ומקיף בשכלו[192] רצונו וחכמתו של הקב"ה.'

וממשיל שם, שהתורה בקרבו כלחם פנימי, אבל מצות הן רק כלבוש. וכן מבאר רבינו ענין 'אי לאו האי יומא דקגרים, כמה יוסף איכא בשוקא.'[193]

וכ"כ בית הלוי: מ"ת קידש ישראל כתיק של ס"ת, אבל תושבע"פ דלוחות שניות קידשם כקלף ס"ת[194] ש'טפשאי .דקיימי מס"ת ולא מגברא רבא.'[195]

כא. גדר לימוד קטן

ואף שלכאו' 'חפצא' אינו מתאים לחכמה רוחנית שא"א למששה בידים,[196]

הנה נקדים בחידוש שועה"ר[197] [198] ש'האב[199] חייב בבנו . . ללמדו תורה' זהו **מן התורה,** לא כשאר חינוך להתרגל למצות דהוי רק **מדרבנן**.[200] [201] [202]

שהרי גירסא דינקותא, יסוד ידיעתו כשיגדל, הוי כעין 'חצי שיעור' העומד להצטרף לדבר שלם. ואף שקטן אינו 'גברא,' החפצא דת"ת,[203] שבמוחו ה"ז כדיו כתובה על ניר חדש,[204] 'קטנים . . ענבים קהות'[205] - העומדות להתבשל, וכן 'יין מגתו' רק מחוסר זמן[206] עד שיתיישן, אבל בחינוך שאר מצות, הרי אין מצות קטנותו קיימות כשיגדל.[207]

ומיושב קושיית הגינת ורדים,[208] איך קטן עולה לתורה,[209] הרי 'מצוה לשמוע כל הפרשה . א"כ צריך לשמעה מגדול, ומאי טעמא הקילו? . . הרי קריאת קטן כמאן דליתא, ולא יצאו חובתם?'

אלא קריה"ת שלא יהיו ג' ימים בלי תורה,[210] ויש בקטן חפצא תורה.[211] [212] ולכן 'אין עונה אמן על תשב"ר להתלמד,[213] אבל על מפטרייהו עונין,'[214]

---

[190] "צ"ע ביאור כל האריכות" (רשימת רבינו). וכן מדגיש כח הדיבור נגד השכחה (תניא פל"ו)

[191] אולי בא לשלול חידוש שלא נתקבל, כדלעיל

[192] ל שמחלקו שם ממצות לימוד כל יום: 'וגם **מלובש** בה **באותה שעה**'.

[193] לקו"ש יז ע' 214

[194] י"ל שלכן קרנו פני משה רק בלוחות שניות, וראה היום יום יז תמוז.

[195] מכות כג. וראה קדושין לג.

[196] יש 'חרישים' במות מלימודו (דא"ח ומדעי הטבע). תרצ"ז ע'254ס"מ תש"ד ע' 24, סה"מ תשי"ד-ט"ז ע' 300. תשי"ד-ח"י-ט, ע' 84 ,677ו, התוועדויות תשמ"ח ח"ד ע' 104

[197] הגר"י קמינצקי (אמת לייקב) מסיק כהצ"צ. הגר"א (או"ח לז ס"ג, ע' סק"ג ושנות אליהו) כולל חינוך תו' עם חינוך מצות דרבנן 'משיודע לדבר מלמדו . ק"ש ו'תורה צוה.' (ברכות כ:)

[198] יו"ד רמה

[199] קדושין כט.

[200] חגיגה ד. ביצה כח:

[201] רשב"ל (מגילה יט.) 'קטן. .להרגילו.. במצות כשיגיע זמנו כמ"ש חנוך לנער גו'. רמב"ם (מכא"ס י"ז הכ"ח) 'מצוה על אביו להפרישו לחינכו בקדושה **שנא'** חנוך לנער'. לחיי"א (כלל סו) מצוה מדברי קבלה. בשו"ת שועה"ר (סי"ס מא) כ' שהאיסור ליתן לקטן לא מחינוך, אלא **דרבנן**..קרי לא תאכילון (במות קיד). לטו"א (חגיגה ו. ד"ה והא) תקנו חינוך בימי שמואל.

[202] הגמ' (חגיגה וביצה) דוחה גם מצוות שנראה כיש להם מקור במקרא, שהן רק אסמכתא

[203] אבות פ"ד

[204] צ"פ (רמב"ם תרומות פ"ב הי"ג, מג) מוכיח מת"ת 'שבלימודו . יהי' לו ידיעה בגדלות'

[205] אבות פ"ד, אבל תפא"י פי' ענבים חמוצים.

[206] לקו"ש חכ"ו ע' 73.

[207] שד"ח (מע' ח' כלל יב. מנ"ח קלד אות ב. קהלת יעקב קלז) חוקר אי חצי שיעור סיג וגדר רק באיסור, או מציאות גם במצות עשה, כשיש רק מין א' מד' מינים (פרד"ר פקודי) ותלוי בגרסת 'הצנועין משכו ידיהם כשהגיעם מלחה"פ רק כפול' (יומא לט. ר"ץ חיות) ומשה הפריש ג' ערי מקלט, שלא קלטו עד שיהו כולם' (מכות ט.). ותלוי אי 'חזי לאצטרופי' רק **חשש** שלא יכשל (דלא שייך בסוף שורו"כ) או **סימן** שה"ש חשוב (צ"פ בלקו"ש ז ע' 110 ה) ולא כה"ש שנחלקו פוס' במלאכת שבת שהעיקר הפועל, אבל עיקר הלימוד הפעולה, כענף ג

[208] כלל ב' סכ"א

[209] מגילה כג. אי"ח רפב ג. למ"א, גור"ד ותי"ט קנו קורא רק אחר ג' עליות, אבל אינו בשו"ע.

[210] ב"ק בפ. טו"ת אשדות הפסגה שהעיקר לקרות בתורה, ודיעבד יצא גם כשטעו וקראו פר' אחרת, ודן בזה הרה"ג ברוך אבערלנדר שליט"א בהערות וביאורים גלוין (תתקעז)

[211] אשל אברהם (ה) מתיר קטן להקריא כשאין גדול. אג"מ (או"ח ב עב) דוחה הלבושי שרד ש'קטן עולה אבל לא יקרא דאין מוציא', שהרי בזמן הגמ' הי' העולה קורא (תוס' מגילה כא, רק הגאונים תקנו שיקריא ש"ץ שלא לבייש ע"ה) צ"צ (או"ח לה בסופו. חידושיו ע"ז עג) כ' שלרא"ש שעל קריאת עצמו מברך, ודאי קטן עולה, לריב"ש לא יקריא, אבל אין הצבור חייבין לשמוע **קריאת** ז', רק שז' יקראו. ואג"מ תי' בא"א. ראה יגדיל תורה ח.

[212] לקמן נבאר אשה, שאינו כח"ש, שלא תתחייב במצות ת"ת?

[213] ברכות נג:

[214] מגילה כד. טור רפד, ד

שהפטורה[215] חפצא דתורה.[216] ועונה לקדיש כשקטן מסיים מסכת.[217] [218]

כב. בן חמש למקרא

ולכן[219] מתחילה המשנה דאבות רק מ'בן חמש למקרא', לא שנתיים לפנ"ז כשהוא בן שלש לחינוך מצות,[220] שזהו כדרגות **הפנימיות** בתקופות י"ח לחופה, כ' לרדוף, ל' לכח, מ' לבינה כו' שהם רק אימון והכנה.

ששני תקופות חינוך[221] לימוד הן:

א) 'משיודע לדבר[222] מלמדו **לשון**[223] תורה'[224] מדרבנן,[225] כשאינו בר הבנה וזכרון רק הרגל ללמוד,[226] כללבוש ציצית,[227]

ב) בן ה'[228] זוכר לימודו, לא רק[229] הרגל[230] אלא[231] ידיעת תורה במוחו.[232] [233]

וכגדרי חינוך בפסח: א) סיפור יצי"מ מה"ת, כידיעת תורה שישאר בזכרונו כשיגדל. ב) להרגילו לאכול מצה ומרור, כוסות כו' מדרבנן כשאר מצות.[234]

כג. טעם כיבוד חכם

והנה באגרות משה[235] חוקר בטעם כיבוד חכם: 'כמו שתורה הכתובה בספר צריך לכבדה, כך חייב לכבד תורה שבאדם. או לא נחשב תורה שבו כספר, רק לכבד האדם שלמד'. הרי צדדי חקירה זו: אי תורה במוח חפצא.

ו**לשועה"ר**[236] מכבד **רושם התורה במוחו**'[237] גם כשאינו לומד[238] [239] [240] [241]

---

[215] עיין טור קמז, ז. שועה"ר רפד סי"א

[216] בפרשת זכור שעיקר קריאתה לזכירה.

[217] רא"ש (למעדני יו"ט ודברי חמודות). לראב"ד עונה אמן כשקטן מברך על אכילתו

[218] רמב"ם ושו"ע פסקו כשפוטר עצמו, וכשאומר מפטיר.

[219] אבות סוף פ"ה

[220] רמב"ם ת"ת פ"א ה"ו

[221] 'חינוך' '**התחלת** כניסת אדם . לאומנות שעתיד לעמוד בה. וכן .חנוכת המזבח' (בר' יד, רש"י) אבל רמב"ם (פה"מ מנ' פ"ד) 'חינוך' מתרגל בדבר הדומה שיהא מוכן לדבר האמיתי.

[222] ברייתא סוכה מב. ראה לקו"ש חכ"א ע' 343 הע' 40 לימוד תורה שייך קודם לכן.

[223] יפה עיינים מציין לתוספתא חגיגה, ירושלמי סוכה ספ"ג.

[224] רמ"א (יו"ד רמה ח) מביא מ'בן ה' למקרא' (אבות ה) ש'הגיע לחינוך' ג' שנים. רש"י לאבות וט"ז ציינו ל'ג' שנים ערלים . ובשנה הרביעית', והגר"א מביא מהרוקח מנהגי בן שלש.

[225] אבל בבבלי כו' (קרבה"ע),להגר"א ופי' 'שמע ישראל' 'ותורה צוה' חינוך ת"ת.

[226] (יומא פב.) 'מחנכין . . שיהיו רגילין במצות'. עי' רש"י סוכה (ב. ד"ה מדרבנן) להרגיל קטן למצוה שיהא מחונך ורגיל למצות. ועי' 'הרשב"א ורמב"ם שם. ומותר לספות איסור בידים (להאכיל פסח לקטן שהגיע לחינוך עם אבא נמנה) לחנכו מצות (שועה"ר שמג ס"ח).

[227] טו"א דייק ברייתא זו שחינוך דרבנן, ראה תו"ת דברים יא, נב.

[228] רמב"ם וראב"ד (אישות פכ"א ה"ז) נח' מתי הבן יפרוש מאמוהגרושה, ללמוד עם אביו.

[229] ערוה"ש (יו"ד רמ"ה) יצא לחלוק, המוכיח מ'למדו מקרא א"צ ללמדו משנה' שאב חייב ללמד רק תושב"כ, ש"אם לא ידע תורה כלל עד שיגדיל . יהא פרא אדם ויצא לתרבות רעה דבאין תורה אין מצות .. ולהרגילו . וכשיגדל ילמוד בעצמו משנה. אבל גדולי הדור רעשו נגד זה (הצפירה גל' 198). ז"ל ס' דרכה של תורה (תרפ"ז בחתימת רבנים, כולל ערוה"ש):תורה שאנו מצווים ללמדה בנינו . . כולל ה' חומשי תורה נ"ך ותלמוד משנה וגמרא, מדרשות ואגדות שמביאה ההוגים ועוסקים בה להבין ולהשכיל באמתת התו' ולהתקדש בקדושתה לשמור ולעשות ולקיים בפועל מצות ה" (והאריך בדברי להבות) וכן ש"ת שערי ציון ח"א סס"ז. גם קשה לשיטתו דיש לימוד תורה שלמה. ביאורונו יש לכבד חפצא שבזכרונה.

[230] ביותר ק' להרמב"ם והב"י שאין רשאות לברך על מצות שפטורות

[231] או"ח סי' מז סי"ד

[232] ברכות כא.

[233] 'ולמדתם..ושמרתם' (ואתחנן ה) כולל אשה (לגרי"ז 'הדברים..אשר אנכי מצוך' כולל אשה) ואח"כ 'ולמדתם בניכם' ממעט ' בנותיכם' רק מלימוד ק"ש, אבל לא מידיעת מצותיה.

[234] י"מ (אור אברהם (חנוכה) ויעוד) שאין ברה"מ ברכת מצות, אלא ברכת שבח מיוחדת. אבל אי כוונת הדר"ח לגדר הברכה, למה מוסיף: 'אין מופקעות כלל מעצם החפצא דת"ת . לימודם בכלל ת"ת', הא תו ל"ל? אלא מחדש שגדר התורה שמברכת עלי' אינו ה'גברא' אלא החפצא. לק' נקשר שי' הגר"א שאין ברה"מ באשה לשי' לברך אהרהור, ה'גברא' כנוסח 'לעסוק בד"ת' אבל א"כ יוקשה נוסח הגר"ח 'לעסוק בד"ת' לשיטתו שמברך על חפצא דתורה? וי"ל שלכן הוצרך הגר"ח להקדים, שאף שהנוסח 'לעסוק', אין אשה מברכת על העיסוק, רק על החפצא דתורה מ'כי שם ה' אקרא'. ואולי לדידי' תברך אשה 'על דברי תורה', אבל לא רצו לחלק.

[235] לקוט יוסף דן אי 'נשים מברכות ברה"ת' רשאות, או חייבות. אבל הגר"ח משמע חיוב מה"ת. נ"מ לחזור לברך בספק. ולא די לה להרהר ד"ת. וליקלוקו יוסף פשוט שאין אשה מוציאה איש בברכה"ת, אבל פמ"ג כ' שמוציאה.

[236] הגר"א (יו"ד סי' רמו) כ' דלא גרעה אשה מנכרי. ולהמאירי (סנה' פ"ז) 'נכרי שלמד מכבדין אותם אפילו', ויש לבאר הסמ"ן 'דעוד שחייבין במצות שלהם", שאף שאין חיוב אשה וקטן ללמוד מצד ת"ת, צריך איזה חיוב מצווה שעושה (קטן מחינוך אביו, ונכרי בז' מצות שציונו משה מפי הגבורה (רמב"ם מלכים פ"ט), ואשה כהסמ"ג) כדי שיהיו גדר חפצא. שתורה בלי יר"ש יקשן בלי חומטין (שבת ל), וראה תניא קו"א ד"ה להבין מ"ש בשער.

[237] אבל צ"ע אם יש חפצא דתורה בחרש, שאין בו שום ציווי ללמוד כבאשה וכבקטן.

[238] ומיוש' קו' ברכ"י צ' על חיוב ללמוד דיניהם מ'נשים יוכיחו' (שבת לג): שאין בהן ביטול תורה? הקו' על הצ"צ שקטן חייב מה"ת מ'תשב"ר יוכיחו,' שיש חפצא דתורה באשה וקטן, אבל חסר ה'גברא' לעסוק בלימוד. גם מיוש' ההערות בקובץ אהרן וישראל קכה.

[239] עד שהקדים ה' 'כה תאמר לבית יעקב (הנשים) ותגיד לבני ישראל (האנשים)'. ראה ב"י יו"ד שם סוד"ה ומ"ש וכל. ב"ח (קפו) שבבהמ"ז אשה ישנה בתורה. ראה לקו"ש חל"א ע' 93.

[240] אבל להמ"ח (רנז) אין לכבד אשה חברה, בן איש חי (כי תצא). להעיר בלשון שועה"ר שלא אמר 'וכל איש' (למעט אשה וקטן), אלא '**כל אדם** צריך ליזהר להויא בפיו.'

כד. מעלת מצות ידיעת התורה

וכ"מ בברייתא דברה"ת: '**בית המדרש** שחרית וערבית- **ת"ת כנגד כולם**.'[242]

שרק ה'חפצא' **ידיעת** ת"ת[243] דוחה גם מצוה שאי אפשר ע"י אחר:[244]

'מי שדעתו יפה . . ללמוד ולזכור כל תושבע"פ כולה ה"ז לא ישא אשה עד שילמוד תחלה תושבע"פ כולה. לא אמרו שמבטלין ומפסיקין מת"ת לקיים מצוה... לימוד התורה,[245] אבל לא ביטול מצות ידיעת התורה.'[246]

כה. 'תלמוד'

ש'**תלמוד** גדול ממעשה'[247] [248] דוקא שם תואר **ידיעה**, לא פועל '**לימוד**.'[249]

וזהו 'תלמוד' ב'קניני התורה', שלכאו' פשיטא, וכי יקנה תורה בלי ללמוד?

אלא קמ"ל שלקנות תורה לא די לקבוע זמן ללמוד, אלא ישאוף **לזכור**.

ומדויק שינוי לשון 'אינו עוסק **בתורה** . . בן חורין שעוסק **בתלמוד** תורה . . מי שעוסק **בת"ת** מתעלה,'[250] וכן 'תלמודו בידו,'[251] 'תלמוד ערוך'[252] 'הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד'[253] 'תלמודו מתקיים . . משתכח[254]' 'זקן ששכח תלמודו', 'שלם.. שלא שכח תלמודו,'[255] 'שלם בתלמודו.'[256]

כו. חפצא דקטן מיישב קושיות

א) הגמרא נדחקה בקושי לשון המשנה:[257] 'כל מצות הבן על האב.'

וי"ל שבא להודיענו שסיבת **חיוב האב נמשך מהחפצא של הבן**.

והצד השוה[258] במצוות 'למולו, לפדותו וללמדו תורה' שעל האב מה"ת, שמשאירים רושם 'חפצא,'[259] לא כשאר מצות שהפועל העיקר, לא הנפעל.

ב) ומיושב[260] למה נער בר מצוה א"צ לברך ברכה"ת לפני דרשתו בערב?

שברכה"ת שלו בבוקר נתפס ל'חפצא' דתורה דקטנותו שמן התורה.[261] ואף שאין קטן מוציא גדול בברה"ת (פמ"ג, דמ"מ חסר לו ה'גברא' כגדול), אבל הוא עצמו לא יזלזל בגירסה דינקותא שלו, דהוי כעין 'בירא דשתית מיניה' (ב"ק צב).

ג) מהרי"ט אלגזי[262] הק' איך נותן תרומה לכהנת, הרי אסור ליתן לע"ה?[263]

וי"ל שאף שאשה פטורה מללמוד, יש בה חפצא דתורה.[264] [265]

שבו, או מצד ה'גברא', וכן לגר"א (יו"ד שם אות טז חולק על הש"ך). להעיר מגר"א (רמד א) 'ראי' ברורה (כתובות סב:) שקם לפני בן יב שנה'

[242] פאה א

[243] פאה א. קדושין מ: ת"ת פ"ד ה"ב. אפי' עוסק בקדשים וטהרות שאין נוהגים היום.

[244] ת"ת פ"ג ה"א

[245] לקמן פ"ד ה"ו לתפלה, תניא פכ"ג בחצי ריבוע, מאחר דמפסיק ומבטל בלא"ה.

[246] הת"ת (פ"ג קו"א) מביא אז"ל שלח בנו ללמוד, וכעיסקך לקבוה מתים שלח לו 'המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא' (ירושל' פסח' פ"ג ה"ז) ומתרץ בזה קושיות עצומות.

[247] נדחקו בזה: מד"ש (ללמוד מכל אדם, או ללמוד טעם גמרא (ב"מ לג), אבל א"כ צ"ל אחר 'מקרא' / 'משנה'?), עלי באר ונתיבי אבות (ללמוד בעומק, לא בשטחיות), חשב האפוד (להיפך 'מעיקרא לגמר והדר לסבר'), עטרת צבי ('תלמוד' ל' 'תלמידי' 'עשה לך רב'), סוכת דוד (הגר"ד קוריאט ממשפחת בית אבא) 'שירצה לגמוד,' (אבל א"כ צ"ל 'ברצון'?).

[248] במשנה ואבות פ"ו שבל' משנה. אבל לא בל' גמרא 'ת"ת נשים פטורות' (קדו' לד.) רמב"ם ושו"ע. ו'יפה **ת"ת** עם ד"א' (אבות פ"ב) קמ"ל שגם דרגת 'תלמוד' צריך ד"א להשכיח עון.

[249] קדושין מ:

[250] פ"ו מ"ב. 'לימוד' זהו פעולת העיסוק..אבל 'תלמוד' ביטוי חזק המציין בנין מגובש' (רצ"ק)

[251] כתובות יז:

[252] שבועות מ:. זבחים יט. ו'לימוד ערוך' (ביצה לד:) הגי' חכמת מנוח 'תלמוד'.

[253] אבות פ"ד

[254] קדושין לג:

[255] שבת לג:

[256] בראשית רבה

[257] קדוש' כט. הגר"י קמינצקי כ': 'הקטן חייב להיות למדן כמו בחפצא להיות מהול או נפדה'

[258] אמת ליעקב הק' א"כ יתחייב קטן כשיכיר גם למול ולהפדה? י"ל שא"א לקיים אלו רק פ"א לכן מוטב כשיגדיל (ע"ד מאמר בעצם היום בתו"א שלא מל אאע"ה לפני שנצטוה)

[259] בענף ד' נבאר שבכור שפדה עצמו בקטנותו, אותו חפצא עצמו (כשיגדל) פדוי -כנימול בן ח' מהול כשיגדל. ונחלקו ש"ך וט"ז (יו"ד שה) אם נתאכלו המעות.

[260] מהרש"ם ח"ג קכא. ארץ צבי א טז. זכר יהוסף ברכות כ:. יקלוקו יוסף א ע' נט, חיי הלוי, הנהג' שטרנבוך חידושי שיכוין ב"מ לברכה"מ בא'הבת עולם וילמד מיד אחר שמ"ע.

[261] שברה"מ חלק הלימוד (כלי חמדה דן א' כרמב"ם ספור יצי"מ ואכילת פסח מצוה א).

[262] בכורות פ"ד ס"ק מד, ד"ה והנה לענ"ד

[263] חולין קל.

[264] כדלקמן דף ל'. צל"ח (ברכות יא) תמה: 'לפ"ד נשים שברכו בשחר כנוהג והפסיקו...חייבו' לברך שנית...לא מצאתי מזה בראשונים ואחרונים'. וענה רבינו לריל"ג שי' 'ת"ח על ההערה'.

[265] י"א שקטן נקרא 'מחוייב בדבר' (נ"מ אי קטן מוציא גדול בדברנן (או"ח קפו) לכס"מ חו"מ פ"ו ה"י כ"נ דעת הר"ן, ותוס' (ד"ה ור"י, מגלה יט. ד"ה עד, ברכות מח.) לפמ"ג (פתיחה כוללת או"ח ח"ג) מחלו' בבלי שבנוים לא כ'מחויב בדבר'. תוד"ה שה (פס' פח) 'לספות לו בידים אסור'.

כז. מחלוקת רבי יהודה וחכמים

ויבואר מחלוקת התנאים בקטן קורא את המגילה,[266] שהקשו תוספות[267] למה פסלו רבנן, הרי 'בן מברך לאביו'[268] דאתי דרבנן ומפיק דרבנן'?

גם הקשו,[269] למה חולק רבי יהודה רק במגילה, ולא על 'קטן אינו עובר לפני התיבה'?[270] (ונדחקו שלר"י קטן שייך במגילה שהטף היו באותו הנס. אבל א"כ יוכשר קטן לנר חנוכה שהיו באותו הנס?)

ולביאורינו י"ל[271] שלר"י קטן קורא המגילה שהיא מכ"ד כתבי הקודש, ולימוד תורה הוי חפצא בקטן, אבל לרבנן עיקר קריאת המגילה למצות פורים[272] ולא לימוד (כמחל' הפוס'[273] בברה"ת לפני ק"ש או פיוט סליחות).

עי"ל דלכ"ע מגילה חפצא דתורה בקטן, ונחלקו, דלר"י המצוה **שמיעת** מגילה, אבל לרבנן ענינה (גברא) '**מקרא** מגילה,' שאינו בקטן.[274] ואכן לרמ"א[275] קטן קורא גם מפטיר זכור מה"ת, שקריה"ת הוי חפצא בקטן.

ולכן קטן מוציא י"ח רק בברכות הנהנין, אבל לא בהלל, ברכות ק"ש ומצוות,[276] שאכילה ות"ת הוי חפצא ממש לחלות הברכה, אבל קטן המתחנך במצוה אינו חפץ של מצוה, רק הרגל. ולכן גם לר"י אינו ש"ץ.[277]

כח. הבל תשב"ר, ו'כל גופן אש'

ואגרות משה[278] דייק מ'העולם מתקיים בהבל תינוקות של בית רבן[279] שמעשה קטן הוי מציאות (אבל זהו בחפצא **תורה -בית רבן**).

וז"ל רבינו על 'העולם מתקיים בהבל תשב"ר':[280] 'הרי זה חידוש גדול . . ולכאורה לא מצינו דוגמתו בדיבור קטן, שלא נצטוה כלל, אף אי שלא לשמה ממש מיראת הרצועה, ולא אמרינן מעשה עץ שימש.'[281]

ולהעיר מכפל הפיוט:[282] 'עשה למען גמולי חלב שלא פשעו- למען תשב"ר', -שמחלק תינוק שלמד[283] מקטן שלא פשע, אבל אין לו זכות.[284]

וז"ל הצפנת פענח לשמועא סיום מקטן לפטור תענית בכורות בע"פ:[285] 'אף דעדיין פטור מלימוד התורה בע"פ, מ"מ כיון דגבי ת"ת, מלבד הלימוד, הוה עוד מצוה-ידיעה..כיון דלגדר ידיעה מהני מה שלמד בהיותו קטן, שייך בזה שפיר גדר מצוה..'

וכן קטן שלמד מקרא, שמת ר"ל, קורע עליו כס"ת שנקרע.[286] ולפ"ז 'יניק וחכים'[287] כולל 'יניק' ממש, גם פחות מי"ג שנה.

וכן ביאר רבינו[288] מעלת 'תלמידי חכמים **שכל גופן אש**,'[289] על שאר ישראל ש'מלאים מצוות כרימון':'ע"פ תניא פ"ה- רק ע"י **ידיעת התורה** (וכן כולא חד . . משא"כ . . אף שבתורה שבכתב מברך ברכת התורה.'

---

[266] מגילה יט:

[267] רשב"א ורמב"ן על אתר

[268] אם אכל האב שיעור דרבנן. ברכות כ:.

[269] מגילה פ"ד מ"ו

[270] לרווחא דמילתא, אבל אין כן שיטות רוב הראשונים ושו"ע.

[271] בענין 'מבטלין ת"ת בשביל מקרא מגילה'.

[272] הל' השכמת הבוקר

[273] ואין קטן מוציא גדול בפרקי תהלים דהלל (סוטה לו:) שמצותה '**לקרוא** את ההלל'

[274] שחולק על הב"ח והט"ז

[275] השיטות בס' חנוך לנער פ"ד הע' ב.

[276] לפ"ז אסור ללמד קטן לפני ברה"ת, למספי אסור לימוד בלי ברכה, דהוי לו חפצא דמצוה. נסתפק בס' חנוך לנער פ"ד ס"א, ודינו ר"ש גרוס ביריחון המאור.

[277] אג"מ יו"ד ח"א ס"ו. ח"ב ס"ח

[278] שבת קיט:

[279] מכתב ט"ו תמוז תשל"ג. אג"ק חכ"ח ע' רנד בהערה.

[280] חולין קכט.

[281] אבות פ"ד: 'הלומד תורה ילד . דיו על **גיר** חדש', לכאו' צ"ל 'קלף' ('ניר' שיעורו כקשר מוכסין קטן מקלף)? שאין לימוד קטן מציאות כגדול, כדלקמו שאין מוציא גדול ברה"ת.

[282] שלימוד קטן עדיף מע"ה, שאף שכשאין מבין תושבע"פ אינו למוד, יזכה ל'ע"ל להבין התו' שעסק בה ולא השיגה מקוצר דעתו (שועה"ר ת"ת פ"ב הי"ג מה זהר). ומראית עין (חיד"א) ממג"א 'דוקא בזמנם שהבינו ל' תרגום אבל עכשיו שאין מבינים צריך ללמוד להבין, דאל"כ אינו לימוד'. ובאשל אברהם (מז) שהכל מבינים ברכת כהנים. ובחיי בכד הקמח: 'קריה"ת מצוה גדולה אף שלא יבין מה שקורא, פעמים שיקרא . ולא יתבונן שקרא כלל שמחשב דברים אחרים . 'גרסה נפשי לתאוה . לעולם יגרוס אף דלא ידע מאי קאמר. מצות קריאה אף שאינו מבין'. אבל לגר"א 'לא ידע מאי קאמר' מבין אלא קשה לו בסוגיא ומחפש תי'

[283] אבל גם בלי ממש בלימוד קטן 'לגלגו אהבה..תינוק הקורא .לאהרן ארן (שהש"ר ב, ד).

[284] טו"ר צ"פ ח"ב ס"י

[285] רש"ל בט"ז 'וש"ך ח"ד סי' שמ. אבל יש מחלק בין קטן לקטנה.

[286] קדושין לב, ב. ב"י (סי' רמד) משבלי הלקט יניק שלא בא לכלל מצוות. גר"א שם ס"א.

[287] לקו"ש יו"ד ע' 436

[288] סוף חגיגה

כט. חיוב טף בהקהל

ומארז"ל 'טף.. ליתן שכר למביאיהם'[290] דמשמע שאין לימוד קטן כלום, זהו טף מבן ל' יום (לפני שירכוב על אביו[291]) כשחינוכו ללמוד רק דרבנן.

ואף שהמלך קורא בתורה, הוי כחינוך למצות[292] **שאין מצות הקהל להבין** ד"ת בשכלו,[293] אלא רגש יר"ש מרושם המעמד לחזק דת האמת.[294] [295] [296]

וכמו בתפלה: א) יש חובת גברא להתפלל, ב) גם כשאינו מתפלל הוי חפצא שמשלים למנין,[297] וטף אינם 'גברא' בהקהל, רק חפצא.[298]

ל. ברכת התורה לנשים

אבל אין החפצא דת"ת רק כעין 'חצי שיעור' בקטן שיצטרף לכשיגדל, אלא הוי חפצא גם באשה, שלא תתחייב בלימוד.[299]

וז"ל הגרי"ז:[300]

'הקשו אהא דנשים מברכות ברה"ת[301] הא פטורות מת"ת . . ושמעתי מפי אאמו"ר הגאון החסיד זצוקללה"ה שאין ברכה"ת על קיום מצות ת"ת, רק דין בפ"ע דתורה בעי ברכה, דלפינן'[302] מקרא כי שם ה' אקרא גו' א"כ אין זה דין ששייך להמצוה כלל, רק דתורה עצמה טעונה ברכה, ונשים פטורות רק מהמצוה דת"ת . . לא מעצם החפצא דת"ת, ולימודם בכלל תלמוד תורה,[303] ושפיר יש להם לברך על לימודם.'[304]

הרי תירץ הגר"ח טענת הגר"א, ש'אינן מופקעות מעצם החפצא של ת"ת, - שמברכת על חפצא דתורה גם בלי ה'גברא'.

ואם אפילו 'נכרי שלמד שבע מצות ככהן גדול', כל שכן אשה[305] ששייכת לתורה[306] אף שפטורה מעסק הלימוד.

כעין חפצא דזרעא חיא וקיימא שבאשה, אף שפטורה ממצות פרו ורבו.[307]

---

[290] חגיגה ג.

[291] ראה מהרש"א שם.

[292] כביאורינו לרבנן שאין קטן מוציא מגילה. ביארתי 'שכר הליכה' (פרפראות לחכמה אבות פ"ה) שטף בהקהל חפצא, לא גברא (ראה לקו"ש חי"ט). שהקהל חובת הציבור, לא היחיד (רס"ג סהמ"צ). ראה חקירת הטורי אבן אי טף שלא הביאו אביו, חייב ב"ד להביאו.

[293] ראה ט"ז רמו סק"ד

[294] רמב"ם חגיגה פ"ג ה"א וה"ו. וכן משמע בחינוך מצוה תריב.

[295] ראב"ע ומאירי. אבל ברמב"ן 'בניהם . הטף כי שמעו וישאלו. אין טף זה יונקי שדים, אבל . קטני השנים הקרובים להתחנן,'אבל רבותינו אמרו 'טף באים.שכר למביאיהם. אג"מ שולל הבאת קטן המפריע לתפילה שאין בהכ"נ מועיל לו. רבינו ענה למתלונן שילדי 'מסיבות שבת' בביכ"נ קורעים סדורים, 'ואלן זיי צערייסן די סדורים, אבי אין שול.'

[296] הרי גם אשה שפטורה מת"ת חייבת בהקהל 'למען שמעו ולמדו..ויראו את ה'. לקו"ש לד ע' 211 משמע קטן מאד. עי' מהרש"א חגיגה) בלקו"ש י"ט ע' 363 חיוב על המלך להקהיל ישראל, ו'אנשים ללמוד ונשים לשמוע' רק חיוב פרטי מחיוב המלך ב 'מ"ע **על ישראל** להתבדר מהכנסת' (חדרים)

[297] לא כ"עשרה שעוסקין בתורה", גברא, שצריך כל אחד בעצמו ללמוד.

[298] וסרה קו' הלח"מ, שמי שאינו שומע (לא חרש) פטור 'גברא', אבל הוי 'חפצא' כטף.

[299] מג"ח (רנז) דן אי לעמוד מפני אשה שלמדה. לביאורונו יש לכבד חפצא שבזכרונה.

[300] ביותר ק' להרמב"ם והב"י שאין רשאות לברך על מצות שפטורות

[301] או"ח סי' מז סי"ד

[302] ברכות כא.

[303] 'ולמדתם..ושמרתם' (ואתחנן ה) כולל אשה (לגרי"ז 'הדברים..אשר אנכי מצוך' כולל אשה) ואח"כ 'ולמדתם בניכם' ממעט ' בנותיכם' רק מלימוד ק"ש, אבל לא מידיעת מצותיה.

[304] י"מ (אור אברהם (חנוכה) ויעוד) שאין ברה"מ ברכת מצות, אלא ברכת שבח מיוחדת. אבל אי כוונת הדר"ח לגדר הברכה, למה מוסיף: 'אין מופקעות כלל מעצם החפצא דת"ת . לימודם בכלל ת"ת', הא תו ל"ל? אלא מחדש שגדר התורה שמברכת עלי' אינו ה'גברא' אלא החפצא. לק' נקשר שי' הגר"א שאין ברה"מ באשה לשי' לברך אהרהור, ה'גברא' כנוסח 'לעסוק בד"ת' אבל א"כ יוקשה נוסח הגר"ח 'לעסוק בד"ת' לשיטתו שמברך על חפצא דתורה? וי"ל שלכן הוצרך הגר"ח להקדים, שאף שהנוסח 'לעסוק', אין אשה מברכת על העיסוק, רק על החפצא דתורה מ'כי שם ה' אקרא'. ואולי לדידי' תברך אשה 'על דברי תורה', אבל לא רצו לחלק.

[305] לקוט יוסף דן אי 'נשים מברכות ברה"ת' רשאות, או חייבות. אבל הגר"ח משמע חיוב מה"ת. נ"מ לחזור לברך בספק. ולא די לה להרהר ד"ת. וליקלוקו יוסף פשוט שאין אשה מוציאה איש בברכה"ת, אבל פמ"ג כ' שמוציאה.

[306] הגר"א (יו"ד סי' רמו) כ' דלא גרעה אשה מנכרי. ולהמאירי (סנה' פ"ז) 'נכרי שלמד מכבדין אותם אפילו', ויש לבאר הסמ"ן 'דעוד שחייבין במצות שלהם", שאף שאין חיוב אשה וקטן ללמוד מצד ת"ת, צריך איזה חיוב מצווה שעושה (קטן מחינוך אביו, ונכרי בז' מצות שציונו משה מפי הגבורה (רמב"ם מלכים פ"ט), ואשה כהסמ"ג) כדי שיהיו גדר חפצא. שתורה בלי יר"ש יקשן בלי חומטין (שבת ל), וראה תניא קו"א ד"ה להבין מ"ש בשער.

[307] אבל צ"ע אם יש חפצא דתורה בחרש, שאין בו שום ציווי ללמוד כבאשה וכבקטן.